

ISHODI PETE, ZAVRŠNE KAMPANJE ISTRAŽIVANJA LOKALITETA CRKVINA U SELU GALOVCU KOD ZADRA

JANKO BELOŠEVIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 904(497.18) Galovac
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno : 1992-11-06
Received

Autor u radu daje sažeti stručno-znanstveni prikaz ishoda istraživanja lokaliteta Crkvina u Galovcu, postignutih u petoj, završnoj kampanji 1991. god. Rad je popraćen brojnom selektivnom tehničkom i foto dokumentacijom terenskih istraživanja i arheološke građe.

U 1991. god. istraživanjem su zahvaćeni rubni dijelovi lokaliteta sa sjeverne i južne strane, na kojima su otkriveni brojni grobovi i temeljni ostaci dijelova kamenih zidova kojima je bio ograđen sakralni kompleks. Na krajnjem jugoistočnom dijelu lokaliteta, s vanjske strane ograđnog zida, otkriveni su ostaci građevinskog objekta stambene namjene, veličine 12 x 12 m.

Uz ostatke arhitekture u slojevima otkopa nađen je veći broj raznolike arheološke građe, koju autor u radu sažeto i selektivno obrađuje. Pozornost posvećuje nalazima kamene plastike i skulpture - antičke, starokršćanske i ranosrednjovjekovne provenijencije. Među tim nalazima zastupljeno je tek nekoliko ulomaka antičke arhitekture i sepulkralnih spomenika. Iz starokršćanskog razdoblja nađeno je desetak ulomaka pluteja, tri fragmentarno sačuvana kapitela, te nekoliko ulomaka stupića i tranzena. Najbrojniji su nalazi predromaničke kamene plastike, među kojima posebnu pozornost zavređuju ulomeci ciborija, koji omogućuju, s otprije nađenim fragmentima, njegovu egzaktnu rekonstrukciju.

Uz nalaze arhitekture, kamene plastike i skulpture, u slojevima otkopa otkriven je i veliki broj sitnih arheoloških predmeta: ulomaka keramike, stakla, raznih upotrebnih predmeta i novca. Osim toga istraženo je 208 grobova, okvirno datiranih od 9. do 16. st.

Arheološkim radovima provedenim u 1991. god. u potpunosti je istražen lokalitet Crkvina u Galovcu, a rezultati istraživanja pružili su obilje arheološke izvorne građe i nove spoznaje za cjelovito vrednovanje lokaliteta. Na temelju sveukupnih ishoda višegodišnjih sustavnih istraživanja autor zaključuje da se lokalitet Crkvina u Galovcu može ubrojiti u red najznačajnijih kompleksnih arheoloških nalazišta dosad istraženih na području sjeverne Dalmacije, što je nedvojbeno značajan doprinos razvoju hrvatske arheološke znanosti.

Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zadru nastavio je u tijeku 1991. godine s istraživanjem lokaliteta Crkvina u selu Galovcu kod Zadra. Bila je to peta po redu a ujedno i završna kampanja istraživanja, u kojoj su postignuti

značajni arheološki rezultati.¹ O postignutim rezultatima provedenih istraživanja u nastavku rada dajemo sažeti stručno znanstveni komentar popraćen brojnom selektivnom tehničkom i foto dokumentacijom terenskih istraživanja i arheološke građe.²

Istraživanjima u 1991. ispitani su rubni dijelovi lokaliteta, ukupne površine preko 600 m², sa sjeverne, zapadne, južne i jugoistočne strane starokršćanskog

¹ Istraživanja lokaliteta Crkvine u selu Galovcu kod Zadra započeo je ljeti 1979. Arheološki muzej u Zadru, pod vodstvom tadašnjeg rukovoditelja Srednjovjekovne zbirke muzeja - muzejskog savjetnika dr. J. Beloševića. Međutim, njegovim odlaskom krajem 1979. iz Muzeja na Filozofski fakultet u Zadru uslijedio je prekid istraživanja, gotovo cijelo desetljeće do 1988, kada je istraživanje nastavljeno u organizaciji Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zadru. Pod stručnim vodstvom prof. dr. J. Beloševića, uz suradnju asistenta A. Uglešića i Ž. Miletića, provedene su još četiri istraživačke kampanje (1988, 1989, 1990. i 1991). Na istraživanjima Crkvine u Galovcu bili su angažirani studenti arheologije III. i IV. godine Filozofskog fakulteta u Zadru, a u okviru programom planiranoga obaveznog praktičnog rada. Na terenu je sa studentima povremeno boravila i mr. S. Kukoč, predmetni nastavnik Metodologije arheologije. Završna, peta kampanja istraživanja provedena je tijekom 1991. godine, a trajala je od 9. do 30. travnja, te nakon jednomjesečnog prekida istraživanja su nastavljena 3. lipnja i trajala do 1. kolovoza, kada su i definitivno završena. Istraživanja 1991. realizirana su financijskim sredstvima Ministarstva znanosti, tehnologije i informatike Republike Hrvatske u okviru financiranja znanstvenog projekta "Razvoj kulture Hrvata na tlu sjeverne Dalmacije od 7. do 12. st.", kojeg je nosilac dr. J. Belošević. Uz sredstva projekta u svim su kampanjama istraživanja, pa tako i u završnoj (1991), korištena i sponzorska sredstva od privrednih organizacija iz Zadra, bez kojih se istraživanja Crkvine ne bi mogla realizirati. Konzervatorsko-restauratorski radovi na otkrivenoj arhitekturi, te uređenje i prezentacije lokaliteta kao spomenika kulture, započeti 1990, financirao je Fond za kulturu Republike Hrvatske preko Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zadru, zbog rata nisu 1991. nastavljeni, a bit će nastavljeni kada se steknu uvjeti za rad.

Za podatke o lokalitetu i rezultatima dosadašnjih istraživanja usp.: J. B e l o š e v i ć, "Arheološko istraživanje u Galovcu", *Narodni list*, god. XXI (CXVII), br. 1441 (7241), od 28. VII. 1979, str. 7; I s t i, "Prethodni izvještaj o rezultatima istraživanja lokaliteta 'Crkvina' u selu Galovcu kod Zadra", *Radovi Fil. fak. u Zadru*, 28, Razdio povijesnih znanosti, 15, Zadar 1989, 71-82; I s t i, "Osvrt na rezultate istraživanja lokaliteta 'Crkvina' u selu Galovac kod Zadra", *Radovi Fil. fak. u Zadru*, 29, Razdio povijesnih znanosti, 16, Zadar 1990, 231-239; I s t i, "Galovac-Crkvina - kompleks starokršćanske i srednjovjekovne arhitekture s nekropolom", *Obavijesti*, god. XXII, br. 2, Zagreb 1990, 42-47; I s t i, "Galovac-Crkvina - kompleks starokršćanske i srednjovjekovne arhitekture s nekropolom", *Obavijesti*, god. XXII, br. 3, Zagreb 1990, 40-43; I s t i, "Uz završne rezultate višegodišnjih sustavnih istraživanja Crkvine u Galovcu kod Zadra", *Slobodna Dalmacija*, god. XLIX, br. 14666, od 28. IX. 1991, str. 33; I s t i, "Galovac-Crkvina - kompleks starokršćanske i srednjovjekovne arhitekture s nekropolom", *Obavijesti*, god. XXIII, br. 1, Zagreb 1991, 63-68; I s t i, "O rezultatima istraživanja lokaliteta Crkvine u selu Galovac kod Zadra u 1990. godini", *Radovi Fil. fak. u Zadru*, 30, Razdio povijesnih znanosti, 17, Zadar 1992, 79-92.

² Tehničku dokumentaciju terena i arheološke građe za ovaj rad izradili su arheolog mr. Ž. Miletić i S. Pijaca, studentica arheologija, a fotografsku dr. J. Belošević i mr. Ž. Miletić. Izrada fotografija: mr. Ž. Miletić i mr. A. Uglešić. Navedenim suradnicima još jednom i ovom prigodom izražavam svoju iskrenu zahvalnost.

sakralnog kompleksa. Na sjevernoj i južnoj strani lokaliteta otkriveni su temeljni ostaci dijelova masivnog kamenog zida sačuvanog tek u temeljnoj stopi, kojim je bio ograđen sakralni kompleks (vidi tab. I. i II. i Plan istraživanja). Na krajnjoj jugoistočnoj strani lokaliteta izvan ogradnog zida otkriveni su temeljni ostaci građevinskog objekta dimenzija 12 x 12 m (vidi Plan istraživanja, na kojem je objekt označen slovom F). Radi se, sva je vjerojatnost, o stambenom objektu u sklopu sakralnog kompleksa (vidi tab. III). Na istraženim površinama unutar ogradnih zidova na zapadnoj, a manjim dijelom i na jugoistočnoj strani lokaliteta, otkriveno je 208 grobova. Time je u potpunosti istraženo ne samo veliko groblje od sveukupno otkrivenog 521 groba, koji su se nalazili u okolišu sakralne arhitekture na Crkvini, već i lokalitet u cijelosti (vidi Plan istraživanja).

Uz iznijete podatke o otkrivenim ostacima arhitekture, koju na ovom mjestu detaljnije ne obrađujemo, želimo samo naglasiti da su arheološkim istraživanjima provedenim 1991. definirani arhitektonski ostaci sakralnog kompleksa na Crkvini, koje ćemo detaljno obraditi u posebnoj studiji posvećenoj rezultatima istraživanja lokaliteta Crkvine u Galovcu.

U nastavku rada osvrnut ćemo se na vrijednu pokretnu arheološku građu otkrivenu u slojevima otkopa, među kojom posebnu pozornost zavređuju nalazi ulomaka kamene plastike i skulpture iz antičkoga, starokršćanskog i ranosrednjovjekovnog (predromaničkog) razdoblja. Osim kamene plastike i skulpture u slojevima otkopa zastupljeni su i brojni razni sitni arheološki nalazi kao što su: ulomci srednjovjekovne keramike, starokršćanskoga i srednjovjekovnog stakla, te razni drugi upotrebn i nakitni predmeti iz uništenih grobova, kao i više komada srednjovjekovnog novca nađenog u grobovima i slojevima otkopa. Na spomenute nalaze ćemo se u radu sažeto osvrnuti. Kako smo to već istakli, u završnoj kampanji istraživanja (1991) na Crkvini u Galovcu otkriven je veći broj kamenih pokretnih spomenika; pretežito su to dijelovi starokršćanskoga i predromaničkog crkvenog namještaja (oltarne pregrade i ciborija), a manjim dijelom ulomci arhitektonske plastike. S obzirom na brojnost i fragmentarnost sačuvanosti većine tih kamenih nalaza, nećemo ih sve pojedinačno navoditi i znanstveno komentirati ili reproducirati. Dat ćemo samo izbor značajnijih i bolje sačuvanih primjeraka, tj. onih koji su svojom funkcionalnošću jasno odredivi, kako smo činili i s objavom te vrste građe otkrivene na Crkvini u Galovcu u ranijim kampanjama istraživanja.³ Sustavnu i cjelovitu objavu te građe, kao i svu ostalu arheološku izvornu građu, objelodanit ćemo monografski.

Među kamenim ulomcima iz antičkog vremena zastupljeno je nekoliko fragmenata arhitekture, više ulomaka od sepulkralnih spomenika i nekoliko

³ Usp. cit. radove J. B e l o š e v i ć a u bilj. 1 u ovom radu.

komada žrvnjeva. S obzirom na veliku fragmentarnost spomenutih nalaza ne donosimo njihove reprodukcije, niti ih pobliže vrednujemo. No, ipak ih valja barem uzgredno spomenuti, jer indiciraju u neposrednoj blizini Crkvine postojanje antičke arhitektonske aglomeracije (možda *villa rustica*, *vicus* ili *pagus*); nažalost, pretpostavljene antičke aglomeracije još nismo ubicirali.⁴ Mnogobrojniji i za osvjetljavanje starokršćanske sakralne arhitekture značajni su ulomci kamenog namještaja iz starokršćanskog vremena, od kojih u ovom radu reproduciramo samo nekoliko bolje sačuvanih primjeraka. To su tri fragmentarno sačuvana starokršćanska kapitela (tab. IV, 2-4), koji se po svojim tipološko-stilskim karakteristikama mogu okvirno datirati u 5. i rano 6. stoljeće, a najvjerojatnije pripadaju starokršćanskoj memoriji otkrivenoj na Crkvini u Galovcu.⁵ Naime, nekoliko fragmentara sačuvanih kapitela srodnih tipoloških i stilskih karakteristika otkrili smo na Crkvini u četvrtoj kampanji istraživanja (1990)⁶ i pretpostavili da potječu iz memorije. Tu nam pretpostavku sada potvrđuju i nalazi kapitela iz 1991. Osim starokršćanskih kapitela reproduciramo i dio stupića s uklesanim križem proširenih krajeva krakova (tab. IV, 1), jedinog nalaza te vrste na Crkvini, iako spada među uobičajene nalaze na mnogim lokalitetima sa starokršćanskom arhitekturom na području Dalmacije.⁷ Posebnu pozornost zavređuju dva ulomka pluteja ukrašena plastičnim prikazom kristograma (tab. V, 1, 2), a gotovo identični s ulomkom pluteja nađenim na Crkvini 1990.⁸ Znanstvenu pozornost zaslužuju također i dva ulomka starokršćanskih pluteja ukrašeni plastičnim ukrasom (tab. V, 3, 4). Kako su reproducirani ulomci vrlo fragmentarni, teško je sagledati njihov izvorni izgled, i stoga za njih ne navodimo analogije iz literature. Nedvojbeno je da su dio septuma starokršćanske crkve i okvirno se mogu datirati u 6. stoljeće. Nalazi starokršćanske plastike i skulpture nisu ni brojni ni česti na dosad istraženim starokršćanskim lokalitetima na području Dalmacije, pa ovi iz

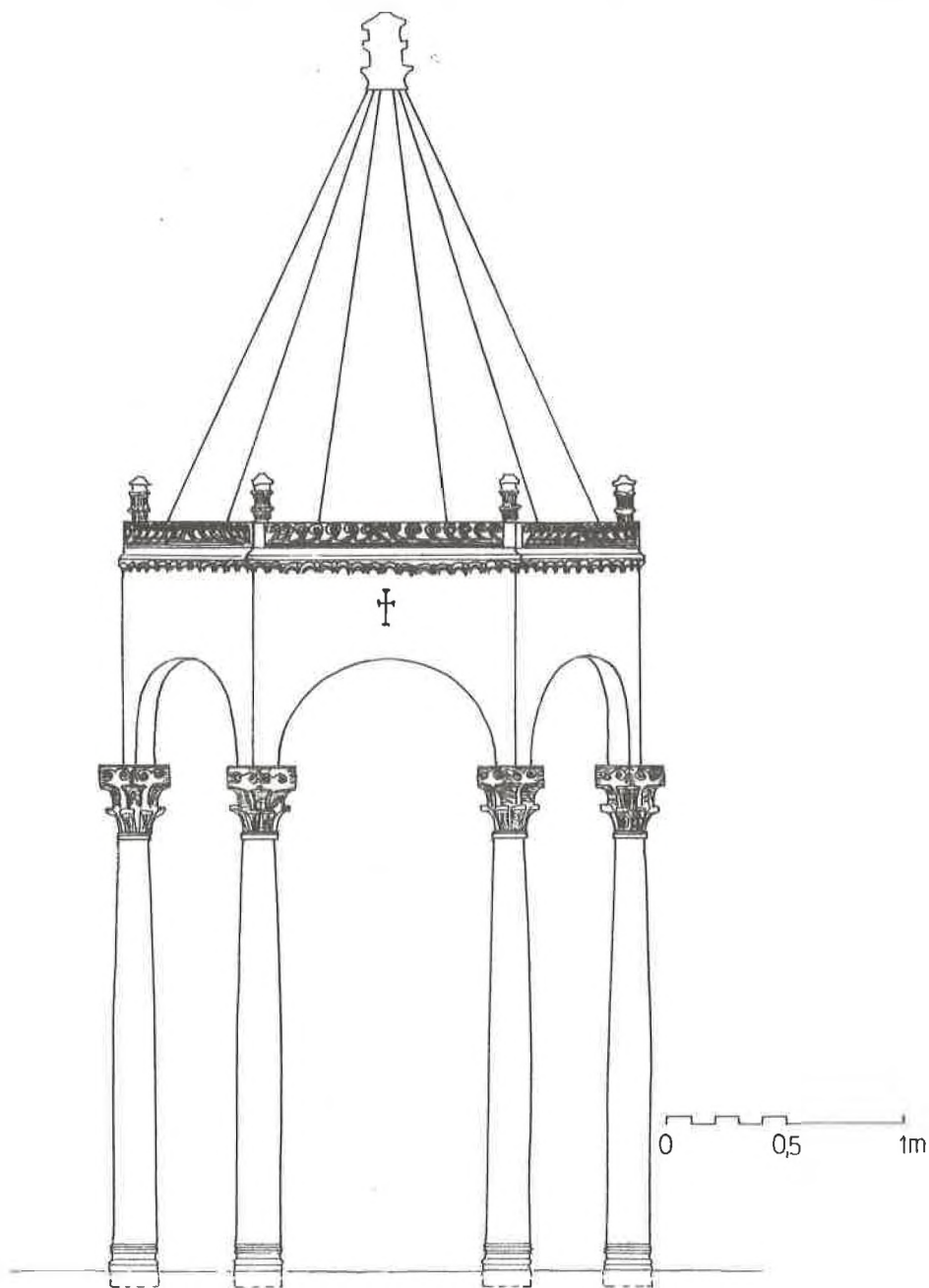
⁴ Pretpostavku o postojanju antičke arhitektonske aglomeracije u neposrednoj blizini Crkvine potvrđuju brojni nalazi kamenih ulomaka antičke provenijencije otkriveni na Crkvini. Od značajnijih spominjemo arhitrav od neke monumentalne antičke građevine iz kojeg je isklesan sarkofag otkriven na Crkvini. Postoji i niz drugih antičkih kamenih ulomaka u sekundarnoj upotrebi, kao što su ulomci od sepulkralnih antičkih spomenika na koje smo u objavljenim godišnjim izvještajima svraćali pozornost. Usp. cit. radove J. B e l o š e v i ć a u bilj. 1 u ovom radu.

⁵ Usp. cit. rad J. B e l o š e v i ć a u bilj. 1: *Radovi Fil. fak. u Zadru*, 30(17), str. 81 i d.

⁶ J. B e l o š e v i ć, sp. dj., str. 84, tab. VIII, 1, 2, 4.

⁷ Za starokršćanske stupiće s uklesanim križem koji svojom funkcionalnošću ponajprije pripadaju crkvenom namještaju usp. rad B. I l a k o v c a, "Vranska regija u rimsko doba", *Povijest Vrane*, Posebna izd. Instituta JAZU u Zadru, str. 115 i bilj. 115., u kojoj donosi lit. o stupićima s križem.

⁸ J. B e l o š e v i ć, sp. dj. u bilj. 5, str. 85 i tab. IX, 2.

Sl. 1. Galovac, Crkvina - predromanički ciborij, rekonstrukcija izvornog izgleda izvedena na temelju originalnih dijelova.

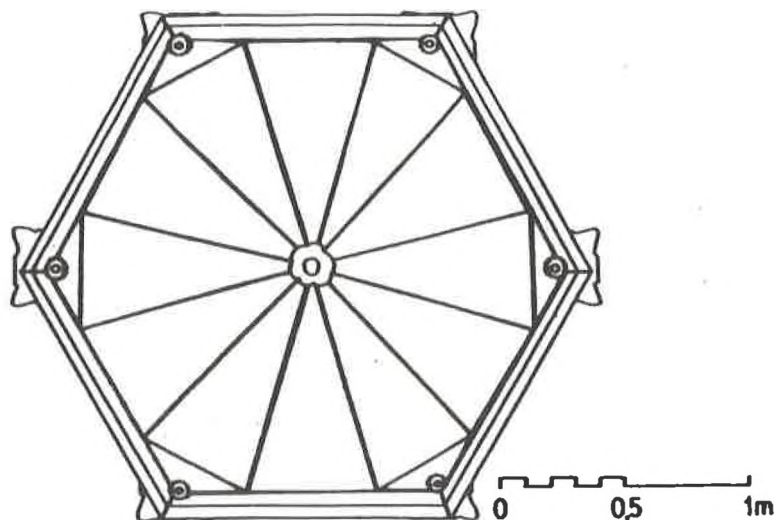
Fig. 1. Galovac, Crkvina - pre-Romanesque ciborium, reconstruction of original look made on the basis of the original parts.

Crkvine u Galovcu, gdje su nađeni u relativno velikom broju,⁹ zavređuju osobitu znanstvenu pozornost. Ti nalazi nesumnjivo predstavljaju značajan doprinos daljnjem osvjetljavanju starokršćanske plastike i skulpture na području Dalmacije.

Među nalazima kamene plastike i skulpture najbrojniji su bili iz predromaničkog razdoblja. Većina ih pripada dijelovima kamenoga crkvenog namještaja, ciboriju i prezbiterijalnoj ogradi, a tek manji broj ukrasnim dijelovima arhitekture. Od ulomaka predromaničke plastike i skulpture u radu dajemo izbor samo značajnijih primjeraka, dok će ostali biti obrađeni u konačnoj objavi rezultata istraživanja lokaliteta. Od ciborija reproduciramo tri baze stupova ukrašene plastičnim prstenastim ukrasom (tab. VI, 1-3), zatim jedan bogato skulptorski obrađen ulomak košare (tab. VII, 2), te jedan neukrašeni ulomak kamene ploče poligonalne krovne konstrukcije ciborija (tab. VII, 1). Zanimljiv i vrijedan nalaz predstavlja ulomak baze akroterija koji je krasio košaru ciborija (tab. VIII, 2). U vezi s tim nalazom treba istaći da on pruža mogućnost za sagledavanje izvornog izgleda akroterija, koji donosimo u grafičkom prikazu na tab. VIII, 3. Osim toga taj nalaz pruža i mogućnost preciznog određivanja mjesta na heksagonalnoj košari ciborija na kojem je stajao, a koju je krasilo šest srodnih akroterija (vidi sl. 1 u tekstu). U vezi s nalazima ulomaka ciborija iz 1991, od kojih smo samo neke na ovom mjestu reproducirali, potrebno je još istaći da ti ulomci, i oni nađeni u prijašnjim kampanjama istraživanja (1979, 1988-1990) pružaju mogućnost za egzaktnu rekonstrukciju ciborija, koju donosimo na slici 1 u tekstu. Ciborij ima šesterostraničnu košaru ukrašenu plastično pleternim ukrasom i dvanaestostraničan piramidalni krov od neukrašenih kamenih ploča. Košaru ciborija nosi šest vitkih stupova s bogato ukrašenim kapitelima kvalitetne skulptorske izrade.¹⁰ Rekonstrukcija ciborija, koju reproduciramo na sl. 1-3 u tekstu, urađena je na temelju mnogobrojnih izvornih ulomaka i smatramo je egzaktnom. Na ovom se mjestu ne upuštamo u detaljan opis i analizu izvornih dijevoa ciborija prikupljenih višegodišnjim sustavnim istraživanjem lokaliteta Crkvine, već ćemo to uraditi u posebnoj radnji koju ćemo posvetiti ciboriju i nadamo se još jednom argumentirano potvrditi egzaktnost rekonstrukcije ciborija, koji u ovom radu prvi put objavljujemo. Ovom prilikom ističemo da ciborij iz Crkvine u Galovcu spada u rijetke nalaze predromaničkoga crkvenog namještaja na tlu Dalmatinske Hrvatske. Predromanički ciboriji dosad su nađeni, ili je potvrđeno njihovo postojanje na temelju fragmentarnih nalaza, samo na arheološki najznačajnijim

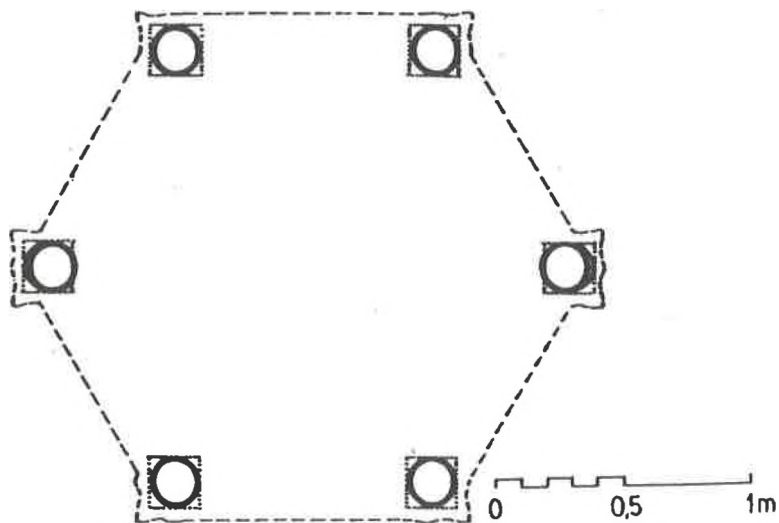
⁹ Na Crkvini u Galovcu nađeno je preko 50 raznih većih ili manjih ulomaka starokršćanske kamene plastike i skulpture, koje smo dijelom već preliminarno objavili. Usp. cit. radove J. B e l o š e v i ć a u bilj. 1 u ovom radu.

¹⁰ J. B e l o š e v i ć, sp. dj. u bilj. 5, str. 87 i d., tab. XVII-XXI.

Sl. 2. Galovac, Crkvina - predromanički ciborij, pogled odozgo na košaru i krovnu konstrukciju.

Fig. 2. Galovac, Crkvina - pre-Romanesque ciborium viewed from above on the basket and roof construction.

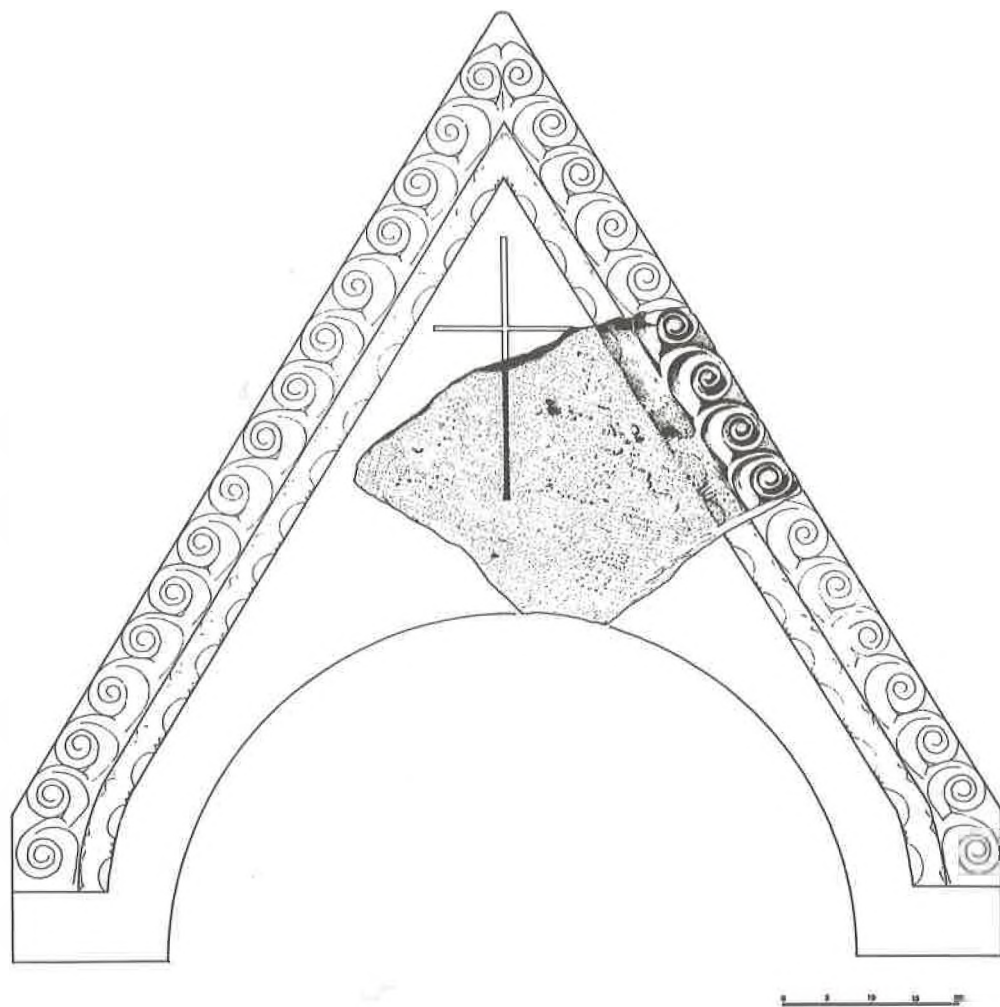
Sl. 3. Galovac, Crkvina - predromanički ciborij, presjek kroz stupove.

Fig. 3. Galovac, Crkvina - pre-Romanesque ciborium, cross section through the pillars.

starohrvatskim lokalitetima na tlu Dalmatinske Hrvatske,¹¹ a u takva nalazišta spada i lokalitet Crkvina u Galovcu. Od ostalih nalaza predromaničke plastike otkrivene u završnoj kampanji istraživanja (1991) pozornost zavređuje dio luka zabata oltarne pregrade ukrašen plastičnim kukama i uklesanim posvetnim natpisom, koji je zbog fragmentarnosti nečitljiv (tab. IX, 1 i sl. 5 u tekstu na kojoj se daje prijedlog rekonstrukcije zabata). Znanstvenu pozornost zavređuje i ulomak trokutastog zabata oltarne pregrade ukrašen plastičnim kukama i uklesanim križem (tab. IX, 2), na osnovi kojega dajemo prijedlog grafičke rekonstrukcije izvornog izgleda zabata na sl. 4 u tekstu. Iako su originalni dijelovi spomenuta dva zabata oltarne pregrade samo fragmentarno sačuvani, ipak se njihov izvorni izgled i veličina, na temelju izvornih ulomaka, mogu gotovo egzaktno utvrditi, kako smo to pokušali prikazati grafičkim rekonstrukcijama na sl. 4 i 5 u tekstu. Nalaz ulomaka tih zabata predstavljaju tipološki i stilski, a možda i vremenski, dva različita spomenika, koji sugeriraju na postojanje dviju faza predromaničoga crkvenog namještaja na Crkvini u Galovcu. Međutim, tu problematiku na ovom mjestu ne kanimo dublje razrađivati. Od ostalih nalaza predromaničke plastike i skulpture otkrivenih 1991. pozornost vraćamo na dva arhitektonska dekorativna ulomka raskošno ukrašena plastično pleternim ukrasom (tab. X, 1, 2). Ti su arhitektonski dekorativni ulomci najvjerojatnije služili kao ukrasna oplata vrata, kako smo to pokušali prikazati grafičkom rekonstrukcijom na sl. 6 i 7 u tekstu.¹² U izbor predromaničke skulpture uvrstili smo fragmentarno sačuvan kapitel (tab. XI, 1 i 1a, 1b), koji je po svojim tipološkim, stilskim i ukrasnim osobitostima srodan, gotovo identičan kapitelima od ciborija i oltarne pregrade otkrivenim u

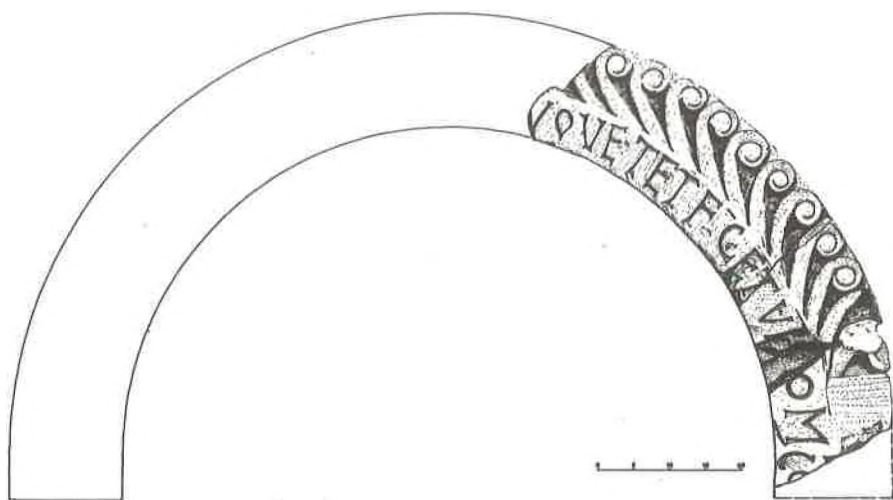
¹¹ Najcjelovitije sačuvan predromanički ciborij otkriven je u Crkvi Sv. Marte u Bijaćima kod Trogira. To je četverostrani oltarni ciborij rekonstruiran na temelju velikog broja sačuvanih originalnih dijelova i danas je izložen u zbirci Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. U toj su zbirci izložena još dva rekonstruirana predromanička ciborija (jedan četverostraničan, a drugi šestorostraničan), otkrivena na lokalitetu Crkvina u Biskupiji kod Knina. Usp. monografiju *Starohrvatska baština*, Zagreb 1976, str. 95 i d. (kataloška obrada D. J e l o v i n a); *Vodič po Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu*, Split 1979, str. 9 i d. Uz spomenuta tri predromanička ciborija s povijesnog tla Dalmatinske Hrvatske, ulomci ciborija nađeni su i na Kapitolu kod Knina, koje je objavio T. B u r i ć u radu "Ranosrednjovjekovna skulptura s Kapitula od Knina". *Starohrvatska prasnjeka*, ser. III, sv. 18, Split 1990, passim, tab. III, 4-8. Analogija za te ulomke Burić pronalazi među predromaničkim nalazima iz Biograda, Žažvića i Pivna (usp. cit. rad T. B u r i ć a, str. 112). Možda bi trebalo postaviti pitanje: na osnovi čega T. Burić stupiće i kapitele iz Kapitula kod Knina, a time i navedeni analogni materijal, smatra dijelovima ciborija?

¹² Uz te nalaze potrebno je dati kraće objašnjenje. Naime, veći dio od tih spomenika nađen je 1990. i objavljen je u *Radovina Fil. fak u Zadru*, br. 30(17), 1992., tab. XXIV, 1, 2 i sl. 2 na str. 88. U cit. radu oba se ulomka tretiraju kao dio cjeline, međutim pomnijom analizom i novim nalazima ulomaka tih spomenika iz 1991. (vidi tab. X, 1, 2) moglo se ustanoviti da se radi o dvjema ukrasnim gredama, dekorativno i stilski vrlo srodnima, ali ne i identičnim (vidi rekonstrukcije na sl. 6 i 7 u tekstu), zbog čega je došlo do propusta kod prve objave tih nalaza.

Sl. 4. Galovac, Crkvina - zabat predromaničke oltarne pregrade, pokušaj rekonstrukcije.
 Fig. 4. Galovac, Crkvina - gable of pre-Romanesque altar septum, an attempt of reconstruction.

ranijim kampanjama istraživanja na Crkvini.¹³ To je ujedno i 12. primjerak kapitela, koliko ih je sveukupno otkriveno na Crkvini u Galovcu.

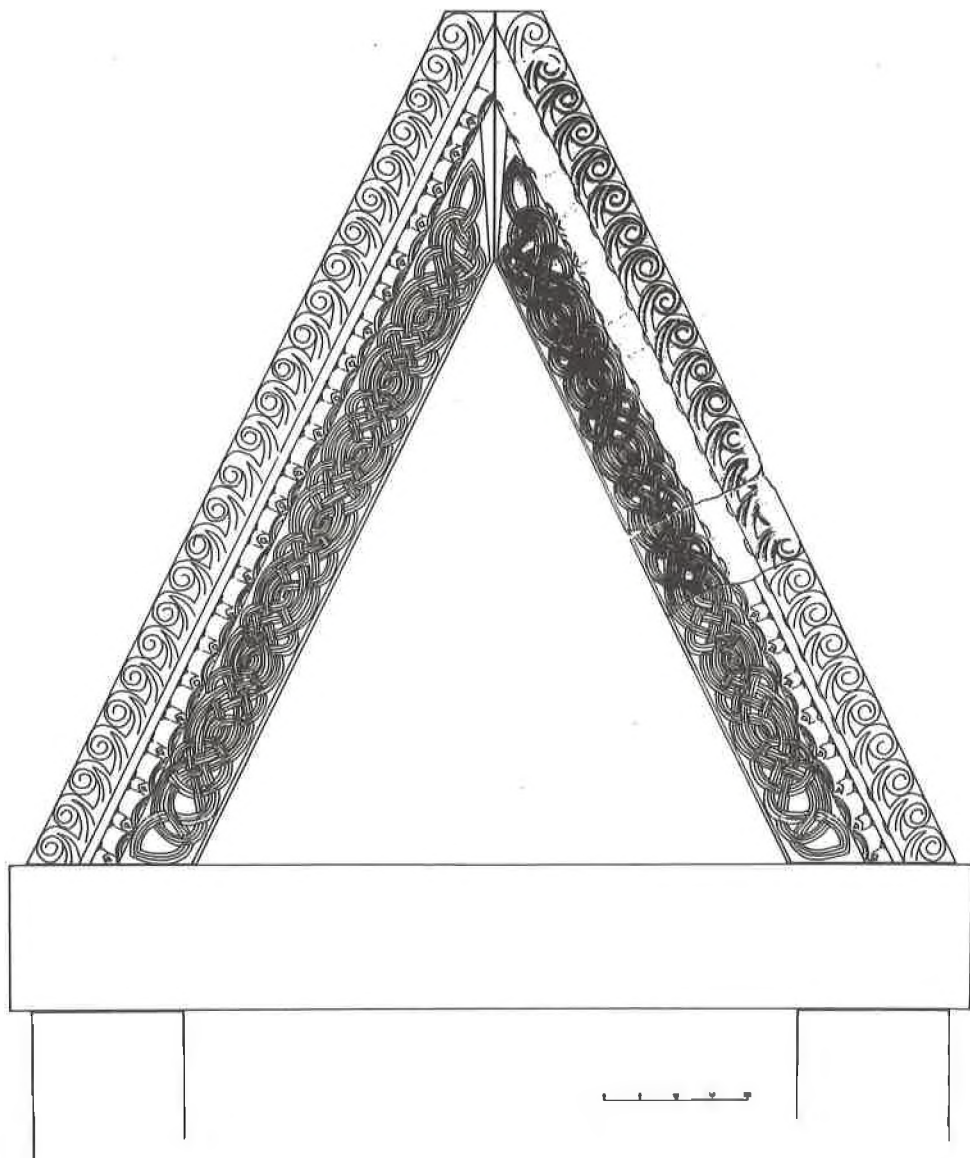

Sl. 5. Galovac, Crkvina - zabat predromaničke oltarne pregrade s ostatkom posvećenog natpisa, pokušaj rekonstrukcije.

Fig. 5. Galovac, Crkvina - gable of pre-Romanesque altar septum with the remains of dedicatory inscription, an attempt of reconstruction.

Nalazi predromaničke plastike i skulpture otkriveni na Crkvini u završnoj kampanji istraživanja 1991, na koje smo se u radu selektivno i sažeto osvrnuli, predstavljaju značajan doprinos za kronološko i stilsko određivanje cjelovitosti kamenoga crkvenog namještaja. S pravom možemo ustvrditi da sveukupni otkriveni fundus predromaničke plastike i skulpture, koji broji više stotina ulomaka, koliko ih je sveukupno nađeno na Crkvini u Galovcu, predstavlja prvorazrednu spomeničku baštinu Hrvata i zavređuje osobitu znanstvenu pozornost. To je značajan, poticajan i nezaobilazan spomenički fundus za daljnje proučavanje

¹³ Usp. cit. rad J. B e l o š e v i ć, *Radovi Fil. fak. u Zadru*, 30(17), str. 87 i d., tab. XVII-XXI.

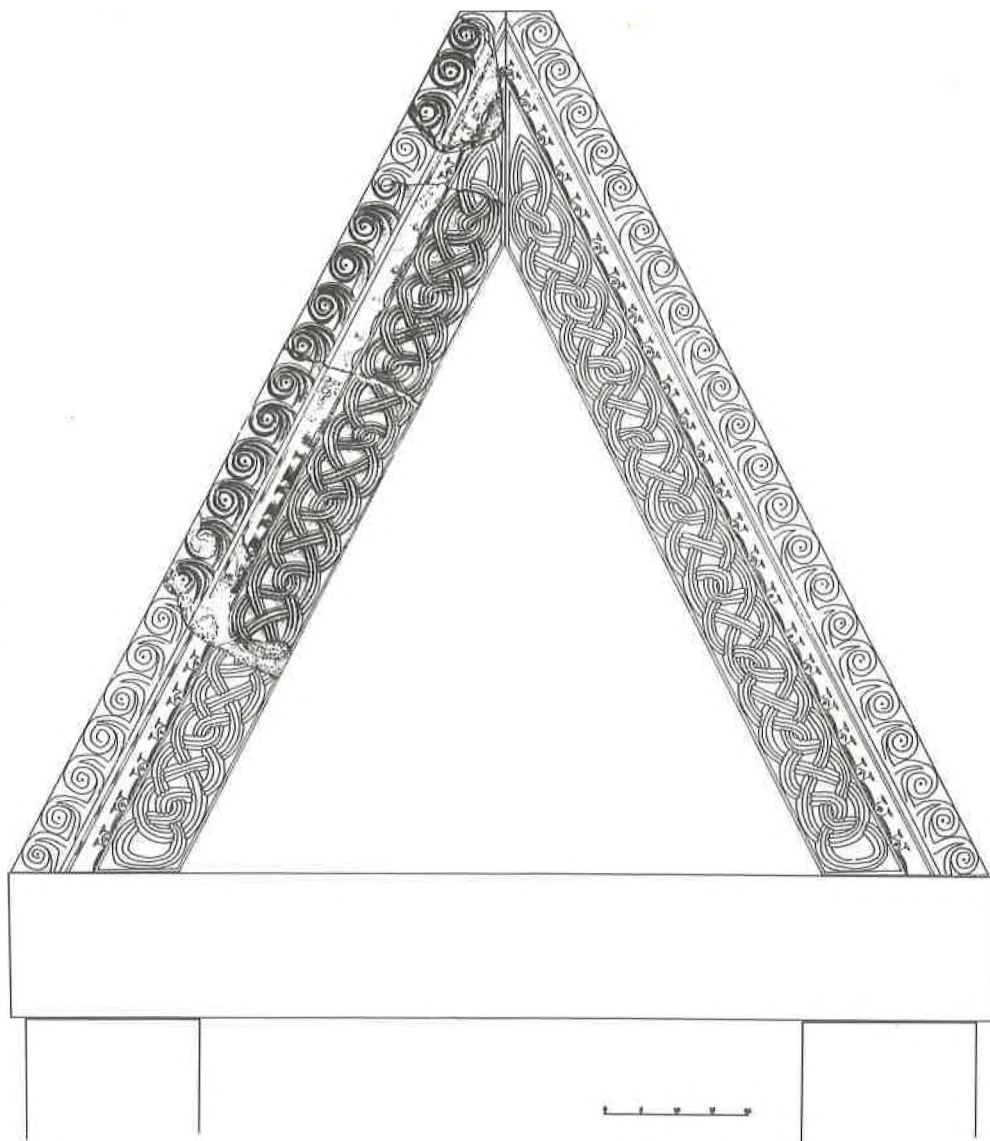
Sl. 6. Galovac, Crkvina - predromanička ukrasna oplata vrata, pokušaj rekonstrukcije.
 Fig. 6. Galovac, Crkvina - pre-Romanesque decorative plated door, an attempt of reconstruction.

predromaničke plastike i skulpture, koja u hrvatskoj kulturnoj baštini zauzima značajno mjesto ali unatoč tome još uvijek nije dovoljno znanstveno osvijetljena.¹⁴

Uz sažeti prikaz arhitektonskih ostataka i pokretnih kamenih spomenika na Crkvini u Galovcu istraženo je 1991. i daljnjih 208 grobova, dok je u višegodišnjim istraživanjima sveukupno otkriven 521 grob. To veliko groblje trajalo je s većim ili manjim intenzitetom ukopa od starokršćanskih vremena sve do u 16. st. Naime, tu okvirnu determinantu trajaja potvrđuju grobni nalazi i ostale okolnosti istraživanja, o čemu će biti iznijeti pobliži podaci kod sustavne objave groblja. Grobovi otkriveni u završnoj kampanji istraživanja (1991) nalaženi su na svim površinama terena obuhvaćenog istraživanjima. Najviše ih je istraženo na sjevernoj strani terena unutar ogradnog zida, te izvan ogradnog zida na zapadnoj strani lokaliteta, kao i na južnoj strani unutar ogradnog zida. Manji broj grobova otkriven je na istočnoj strani lokaliteta s vanjske strane prostorije "B" (vidi Plan istraživanja i tab. XII-XX, na kojima se daje tehnička i foto dokumentacija grobova). Svi otkriveni grobovi imali su kamenu grobnu arhitekturu urađenu od neobrađenog ili djelomično obrađenog kamena, a pokriveni su bili ovećim kamenim pločama. Orijentacija grobova bila je raznolika, ali je ipak prevladavala istok - zapad (tj. pokojnik je u grobu ležao s glavom na zapadu), uz veća ili manja odstupanja od tog pravca. S tipološkog gledišta zastupljeni su pretežito ovalni i pačetvorinasti tipovi grobova i s varijantama spomenutih tipova (vidi tab. XII-XX). Relativno velik broj otkrivenih grobova predstavljali su obiteljske grobnice, tj. bili su korišteni u više navrata, a tek u manjem broju grobova ustanovljen je pojedinačni ukop. Od 208 istraženih grobova 1991. samo je otprilike u jednoj četvrtini bilo grobnih nalaza. Od grobnih nalaza uglavnom je zastupljen nakit, naušnice i prstenje, zatim ukrasni dijelovi nošnje - dugmad i pređice, a rjeđe novac. Otkrivene grobove 1991. okvirno možemo datirati od 9. do 16. st.

U nastavku rada vezanog uz problem osvjetljavanja groblja osvrnut ćemo se još kratko na nekoliko arheološki zanimljivih grobnih cjelina otkrivenih na

¹⁴ Već na samom početku razvoja hrvatske arheologije predromaničkoj plastici i skulpturi posvećena je znanstvena pozornost. Naime, 1888. god. don F. B u l i ć objavio je prvu monografiju o predromaničkoj plastici i skulpturi pod naslovom *Hrvatski spomenici u krinskoj okolini uz ostale savremene dalmatinske iz dobe narodne dinastije*, a izdala ju je JAZU kao svoju VIII. knjigu - *Opera Academiae scientiarum et artium slavorum meridionalium*. Od tog vremena do danas neprestano se posvećuje znanstvena pozornost proučavanju predromaničke kamene plastike i skulpture, jer ta arheološka građa predstavlja izuzetno značajnu spomeničku baštinu Hrvata na tlu Dalmatinske Hrvatske. Premda još nije u dovoljnoj mjeri proučena, o toj spomeničkoj baštini danas postoji velik broj stručno znanstvenih radova, od kojih na ovom mjestu navodimo samo nekoliko najznačajnijih. To su: Lj. K a r a m a n, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Zagreb 1930; I. P e t r i c i o l i, *Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji*, Zagreb 1960; Ž. R u p a n i ć, *Predromaničko doba u Dalmaciji*, Split 1987; N. J a k š i ć, *Kiparsko klesarske radionice u Dalmaciji od 9. do 12. stoljeća* (disertacija), Zadar 1986.

Sl. 7. Galovac, Crkvina - predromanička ukrasna oplata vrata, pokušaj rekonstrukcije.
Fig. 7. Galovac, Crkvina - pre-Romanesque decorative plated door, an attempt of reconstruction.

Crkvini 1991. Sadržajem grobnih priloga zanimljiv je dječji grob 459, u kojem je kao prilog nađena zemljana posuda, par brončanih karičica i dva sitna željezna ulomka od nidentificirana predmeta (tab. XII, XLI i XXIII, 8-10). Posuda je u grob stavljena iz kulturnih pobuda i predstavlja jedini grobni nalaz te vrste na Crkvini u Galovcu. Posuda svojim tehnološko-tipološkim i ukrasnim karakteristikama pokazuje srodnost s brojnom keramikom otkrivenom na Crkvini u slojevima otkopa, na koju ćemo se u nastavku rada još osvrnuti. Posuda iz dječjeg groba 459 urađena pod utjecajem kasnoantičke autohtone keramičke proizvodnje, kao i sva ostala keramika otkrivena na Crkvini, pripada naseobinskoj a ne grobnoj keramici, premda je nađena kao grobni prilog. Grobne keramike kakva je zastupljena u ranom horizontu dalmatinsko-hrvatskih nekropola,¹⁵ na Crkvini u Galovcu nije nađeno. Dječji grob 459 jedini je grob na Crkvini u kojem se zadržao, kao prežitak, poganski kulturni običaj: stavljanje u grob zemljane posude s popudbinom za zagrobni život pokojniku. Dječji grob 459 pripada dalmatinsko-hrvatskom kulturnom krugu i okvirno se može datirati u 9. st. Među ostalim izdvojenim grobovima sa zanimljivim grobnim cjelinama koje u radu donosimo, a koji po svom arheološkom karakteru pripadaju dalmatinsko-hrvatskoj kulturi 9-10. st., jesu sljedeći: ženski grob 349 (tab. XIII) s parom srebrnih karičica i brončanim prstenom (tab. XXIII, 11-13); ženski grob 367 (tab. XIV) s parom srebrnih jednojagodnih naušnica i brončanim prstenom (tab. XXII, 1-3); ženski grob 399 (tab. XVI) s parom srebrnih trojagodnih naušnica (tab. XXI, 1, 2; tab. XXVII, 1, 2); ženski grob 491 (tab. XVIII) s parom srebrnih naušnica s jednom jagodom (tab. XXI, 3, 4; tab. XXVIII, 4, 5); ženski grob 510 (tab. XX) s parom srebrnih naušnica s jednom jagodom (tab. XXII, 4, 5; tab. XXVIII, 2, 3); ženski grob 516 (tab. XX) s parom brončanih karičica i srebrnim prstenom (tab. XXVI, 4-6).

Uz navedene grobne cjeline s reproduciranom tehničkom dokumentacijom grobne arhitekture i položajem nalaza u grobovima, donosimo još samo nalaz iz dvaju starohrvatskih grobova i to: ženski grob 405 u kojem je nađen par srebrnih naušnica s jednom jagodom (tab. XXII, 6, 7) i ženski grob 411 u kojem je također nađen par srebrnih jednojagodnih naušnica (tab. XXII, 8, 9). Osim reproduciranih starohrvatskih nakitnih predmeta iz zatvorenih grobnih cjelina okvirno datiranih u 9-10. st. još ćemo se kratko osvrnuti na neke slučajne nalaze starohrvatskog nakita, nađenog izvan grobnih cjelina u slojevima otkopa, a potječu iz uništenih grobova, kojih je na Crkvini bilo dosta. Naime, to činimo s namjerom, da bismo na taj način dali što cjelovitiju sliku repertoara zastupljenosti starohrvatskog nakita na Crkvini u Galovcu. Od nalaza iz slojeva otkopa reproduciramo srebrnu naušnicu s tri koljenca (tab. XXIV, 6), srebrnu naušnicu (sljepoočničarka) s jednom

¹⁵ J. B e l o š e v i ć, *Materijalna kultura Hrvata od 7. do 9. st. oljeća*, Zagreb 1980, str. 109 i d.

jagodom (tab. XXIV, 7), te srebrnu i pozlaćenu trojagodnu naušnicu (tab. XXIV, 8). Osim reproduciranih starohrvatskih naušnica svraćamo pozornost i na srebrnu naušnicu, koja svojim tipološkim karakteristikama pripada bjelobrdskom kulturnom krugu (tab. XXIV, 1), tzv. pilinski tip naušnice. To je jedini primjerak toga tipa naušnice nađen na Crkvini, a možemo kazati da predstavlja i rijedak nalaz na ostalim starohrvatskim nekropolama na području Dalmatinske Hrvatske.¹⁶ Uz spomenute nalaze starohrvatskog nakita iz slojeva otkopa, reproduciramo još i nekoliko nalaza raznolikih namjena nađenih u slojevima otkopa, kao što su: vršak željezne strijele (tab. XXX, 4), željezni probojca (tab. XXX, 5) i nekoliko tipološki raznolikih keramičkih pršljenova (utezi vretena za pređenje) (tab. XXXI, 1-6; tab. XXXII, 1-2). Svi ti nalazi mogu se okvirno datirati od 9. do 11. st.

Uz navedene grobne cjeline, kao i ostale nalaze iz slojeva otkopa što pripadaju starohrvatskoj kulturi 9-10. st., izdvojili smo još i dva nešto mlađa starohrvatska groba iz 11. ili 12. st. u kojima su otkriveni zanimljivi nakitni predmeti. To su ženski grob 375 (tab. XV) s parom srebrnih karičica sa "S" završetkom i jednom običnom srebrnom karičicom (tab. XXIII, 1-3) i ženski grob 431 (tab. XVII) s parom srebrnih karičica sa "S" završetkom, od kojih je jedna manjkava (tab. XXIII, 4, 5). To su jedina dva para karičica sa "S" završetkom otkrivena na Crkvini u Galovcu. Da li su te naušnice import iz bjelobrdske kulture ili pripadaju starohrvatskom kulturnom krugu, teško je sa sigurnošću kazati, jer se o pripadnosti te vrste ženskog nakita još uvijek vodi rasprava u znanstvenoj literaturi.¹⁷ Stoga o toj problematici nećemo ovom prigodom raspravljati, jer iziskuje šire analize; tom problemu posvetit ćemo dužnu znanstvenu pozornost u sustavnoj objavi groblja u cjelini.

Među selektivni odabir grobnih cjelina na koje se u ovom radu osvrćemo uvrstili smo još i nekoliko grobova iz razvijenog srednjeg vijeka, u kojima je nađen luksuzni ženski nakit. U ženskom grobu 505 (tab. XIX) nađen je par srebrnih i pozlaćenih trojagodnih naušnica izrađenih u tehnici filigrana i granulacije (tab. XXV, 3, 4; tab. XXIX, 1, 2) i dva brončana pozlaćena dugmeta (tab. XXVI, 7, 8). Gotovo identični par srebrnih i pozlaćenih trojagodnih naušnica je iz ženskoga groba 333 (tab. XXV, 1, 2; tab. XXIX, 5, 6) i iz ženskoga groba 352 (tab. XXV, 1, 2; tab. XXIX, 5, 6). Reproducirane srebrne i pozlaćene trojagodne naušnice iz netom navedenih ženskih grobova izrađene su u tehnici filigrana i

¹⁶ D. Jelovina, *Starohrvatske nekropole*, Split 1976, str. 103 i d.; I s t i, "Starohrvatsko groblje na 'Manastirinama' u selu Kašić kod Zadra", *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 12, Split 1982, str. 59 i d., tab. IV, gr. 66.

¹⁷ D. Jelovina, *Starohrvatske nekropole*, str. 94 i d.; J. Belošević, "Nekoliko neobjelodanih ranosrednjovjekovnih nalaza s područja sjeverne Dalmacije", *Radovi Fil. fak. u Zadru*, 26(13), Zadar 1987, str. 160 i d.; N. Jakšić, "Crkve na Begovači i problem starohrvatskih nekropola", *Diadora*, sv. 11, Zadar 1989, str. 424 i d.

granulacije, pripadaju najluksuznijem ženskom nakitu otkrivenom na Crkvinu u Galovcu, okvirno se datiraju u 13. do 15. st. Tipu trojagodnih naušnica u repertoaru nakita starohrvatskog kulturnog kruga u posljednje vrijeme posvećeno je dosta pažnje u znanstvenoj literaturi, no još uvijek nisu usaglašena mišljenja o trajanju kao i o radioničkom porijeklu tog tipa naušnica.¹⁸ Međutim, na ovom mjestu izostavljamo komentiranje iznesenih mišljenja u literaturi o toj problematici; tom ćemo problemu posvetiti dužnu znanstvenu pažnju u sustavnoj objavi nekropole.

Osim spomenutih luksuznih trojagodnih naušnica otkrivenih u ženskim grobovima iz razvijenog srednjeg vijeka, reproduciramo još nekoliko grobnih nalaza iz tog vremena, a to su: dva brončana prstena iz groba 384 (tab. XXIV, 2, 3), zatim brončana karičica i dva brončana dugmeta iz groba 486 (tab. XXVI, 1-3) i dvije brončane pređice iz groba 497 (tab. XXVI, 9, 10; tab. XXX, 1, 2). Od nalaza iz slojeva otkopa koji se mogu okvirno datirati u razvijeni srednji vijek reproduciramo jedno brončano dugme (tab. XXIV, 4) i željeznu pređicu s dva trna (tab. XXX, 3). Razvijenom srednjem vijeku pripadaju i numizmatički nalazi nađeni 1991. godine. Nalazi novca otkriveni su u grobovima i slojevima otkopa, ukupno 20 komada. Na te se nalaze nećemo u radu posebno osvrnati, jer nisu konzervatorski obrađeni, a bez konzervatorske obrade nemoguće ih je znanstveno vrednovati.

Uz iznijete podatke o nalazima iz grobova i slojeva otkopa želimo se osvrnuti na još neke arheološki zanimljivije i rijetke nalaze iz slojeva otkopa. Među takve nalaze spadaju dijelovi (držači) starokršćanske svjetiljke izrađeni od kovane brončane žice (tab. XXXIII). Na tim je držačima bila obješena staklena posudica (tab. XXXVI) u kojoj je u ulju gorio žižak. Prijedlog izvornog izgleda svjetiljke reproduciramo na tab. XXXV.¹⁹ Uz rečeno treba još pripomenuti da u sastavne dijelove toga i srodnih tipova starokršćanskih visećih liturgijskih svjetiljki spadaju metalni križići - privjesci, kakvi su otkriveni u slojevima otkopa na Crkvinu (tab. XXXIV, 1-3). Ti su križevi služili kao ukrasni i konstruktivni elementi, a uz to su

¹⁸ N. J a k š i ć, "Naušnice s tri jagode u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 23, Split 1983, str. 49 i d.; D. J e l o v i n a, "Nikola Jakšić, Crkve na Begovači i problem starohrvatskih nekropola", *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 20, Split 1992, str. 301 i d.

¹⁹ Brojne analogije za tipološki srodne viseće svjetiljke usp. u radu: N. D i v a l - M. J e r e m i ć, "L'eglise J an sud de la ville, dite Basilique à une nef", gdje se u VII. pogl. toga rada pod naslovom "Appendice catalogue des trauvailles" (fig. 128) obrađuje sitni materijal, među kojim su reproducirani i držači od visećih svjetiljki, kao i lit. podaci o njima. Cit. rad objavljen je u ediciji *Caričin grad*, I, izd. Arh. instituta u Beogradu i Francuske škole u Rimu, Rim - Beograd 1984, str. 131 i d., sl. 129-144.

imali i simbolično značenje.²⁰ U svim istraživačkim kampanjama na Crkvini u Galovcu, pa tako i u završnoj kampanji istraživanja 1991. godine, nalaženi su u slojevima otkopa veći ili manji ulomci stakla, koje smo tek uzgredno spominjali u dosad objelodanjenim godišnjim izvještajima o rezultatima istraživanja. Međutim, obradom tih staklenih fragmenata dobila se cjelovitija i jasnija slika o fundusu otkrivenog stakla. Na osnovi tehnološko-tipoloških i ukrasnih karakteristika staklenih ulomaka ustanovilo se da jedan dio pripada starokršćanskom vremenu a drugi razvijenom srednjem vijeku. Od starokršćanskih fragmenata uspjelo se s više ili manje točnosti rekonstruirati gotovo pedeset raznih staklenih predmeta, a isto toliko staklenih predmeta moglo se dati u grafičkoj rekonstrukciji od ulomaka stakla iz razvijenog srednjeg vijeka. Od brojnih nalaza stakla u radu ćemo se osvrnuti tek na nekoliko primjeraka iz starokršćanskog razdoblja i iz razvijenog srednjeg vijeka otkrivenog u završnoj kampanji istraživanja 1991. godine. Cjelovitu obradu tih zanimljivih i relativno rijetkih arheoloških nalaza dat ćemo u sustavnoj objavi sveukupne arheološke građe iz Crkvine.

Od starokršćanskog stakla vraćamo pozornost na četiri fragmenta koje reproduciramo na tab. XXXVI, 1-4. To su ulomci od staklene posudice s tri ručice koja je služila kao recipijent viseće svjetiljke u kojoj je u ulju gorio plivajući žižak. Grafičku rekonstrukciju te posudice donosimo na tab. XXVI, 5, a izgled čitave svjetiljke na tab. XXV. Taj tip viseće svjetiljke liturgijskog je karaktera. Naime, ta je svjetiljka služila kao kandilo, a nalazila se u u crkvama pred svetim slikama ili je visjela pred svetojhraništem, i još je danas u upotrebi, ali u tipološki izmijenjenim oblicima. Bliske analogije za našu svjetiljku, tj. staklenu posudicu, predstavljaju staklene posudice iz lokaliteta Crkvina u Klobuku kod Ljubuškoga.²¹ Po mišljenju I. Marijanović te su posudice služile kao viseće ili stojeće svjetiljke

²⁰ Na Crkvini u Galovcu (1991) nađena su u slojevima otkopa tri križolika privjeska, a jedan je nađen 1990. god. Primjerak iz 1990. objavili smo u *Radovima Fil. fak. u Zadru* 30(17), 1992, tab. XXVI, 1. Kazali smo da je križoliki privjesak starokršćanske provenijencije, okvirno ga datirali u 6. st. i pretpostavili da potječe iz uništenog groba. Međutim, na temelju nalaza srodnih križeva iz 1991, ustanovilo se da oni svojom funkcionalnošću služe kao ukrasni i konstruktivni elementi na starokršćanskim visećim svjetiljkama, a usto imaju i simbolički karakter. To nam tumačenje potvrđuje nalaz starokršćanske viseće svjetiljke na Crkvini, dijelove koje (i njenu rekonstrukciju) donosimo na tab. XXXIII-XXXVII. Osim toga u znanstvenoj lit. postoje brojne analogije koje to mišljenje potkrepljuju (usp. cit. rad u bilj. 18). Uzgred valja pripomenuti da nalazi takvih križeva u domaćoj stručnoj lit. nisu dosad bili posebno obrađivani, osim što se Z. V i n s k i kratko na njih osvrnuo u svom radu "Kasnoantički starosjedioci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog supstrata", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 69, Split 1974, str. 21-23.

²¹ I. M a r i j a n o v i ć, "Prilog problemu datiranja nekih starokršćanskih crkava u Bosni i Hercegovini", *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, Arh., N.S., sv. 45, Sarajevo 1990, str. 109 i d., sl. 14 a, b, s navedenom lit. o tom tipu svjetiljki.

u kojima je gorio u ulju plivajući žižak. Taj se tip svjetiljke, kako navodi I. Marijanović, najčešće nalazi u starokršćanskim crkvama, a datiraju se u 4. ili 5. st.²² Osim na Crkvini u Klobuku, nađeno je i na drugim starokršćanskim lokalitetima na području Bosne i Hercegovine ulomaka stakla, koji se bez dvojbe mogu identificirati kao dijelovi starokršćanskih svjetiljki analognih našoj svjetiljci.²³ No, nažalost, ti su nalazi stakla samo uzgredno spominjani u znanstvenoj literaturi, bez detaljnije obrade. Napomenimo još da raspolažemo usmenim podacima o nalazima srodnih staklenih nalaza na nekim starokršćanskim lokalitetima sa šireg dalmatinskog područja, no još nisu objelodanjeni pa ih ne navodimo. Zanimljive ulomke starokršćanskog stakla iz Crkvine u Galovcu predstavljaju reproducirani fragmenti (na tab. XXXVII, 1, 2). To su skromni ostaci staklenih recepijenata od starokršćanskog lusteru, stručnom terminologijom zvanog πολυκάνδηλον.²⁴ Grafičku rekonstrukciju spomenutih recepijenata donosimo na tab. XXXVII, 1a i 2a, urađenoj na temelju originalnih ostataka i analogija iz literature.²⁵ Nažalost, metalnih dijelova toga tipa starokršćanskog lusteru nismo otkrili na Crkvini, osim naprijed u radu spomenutih križolikih privjesaka (tab. XXXV, 1-3), koji su, kako smo to već istakli, služili kao ukrasni ili konstruktivni elementi metalne konstrukcije lusteru, a uz to su imali i simbolično značenje. Spomenuti križevi i dijelovi brončanog lanca koje u radu ne reproduciramo, te ulomci od staklenih recepijenata koji nedvojbeno pripadaju tom tipu starokršćanskih lusteru, potvrđuju njegovo postojanje na Crkvini u Galovcu. U znanstvenoj literaturi postoje brojni podaci o starokršćanskim lusterima tipa πολυκάνδηλον, koji se javljaju vrlo rano, već u tijeku 4. st., što potvrđuje reprezentativni primjerak starokršćanskog lusteru iz Akvileje.²⁶ Na područjima Balkana taj tip starokršćanskog lusteru zastupljen je na nekoliko lokaliteta na

²² I. Marijanović, sp. dj., str. 124.

²³ T. Anđelić, "Kasnoantička bazilika na Cimu kod Mostara", *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, Arh., N.S., sv. 24 (1974), Sarajevo 1976, str. 222, tab. XVI, 2-4, 8; I. St. i, "Kasnoantička dvojna bazilika u Žitomislčićima kod Mostara", *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, Arh., N.S., sv. 32, Sarajevo 1978, str. 312, tab. XV, 6, 7.

²⁴ A. Gasparetto, "Les verzes médiévaux récemment découverts à Murano (Raport Préliminaire)", *Annales du 7e Congrès de l'association internationale pour l'histoire du verre*, Berlin - Leipzig 15-21. août 1977, str. 234 i d.

²⁵ Usp. cit. lit. u bilj. 18 u ovom radu i rad A. Turno, "Römische und frühbyzantinische Gläser aus Novae in Bulgarien", *Kölner Jahrbuch für vor und Frühgeschichte*, Bd. 22, Köln 1989, str. 166 i d.

²⁶ L. Bertacchi, "Lampadario paleocristiano rivenuto ad Aquileia", *Atti del IX congresso internazionale di archeologia cristiana*, Roma 21-27 settembre 1975, vol. II, Roma 1978, str. 71 i d., sl. 1-7.

području Srbije,²⁷ dok na području Dalmacije, koliko nam je poznato iz dostupne literature, još nije registriran. Premda je nalaz starokršćanskog lustera iz Crkvine u Galovcu fragmentaran, on unatoč tome zaslužuje znanstvenu pozornost, jer taj tip lustera, možemo slobodno kazati, na području Hrvatske predstavlja izuzetnu rijetkost. Starokršćanski luster iz Crkvine u Galovcu okvirno se može datirati u 5-6. st.

Od staklenih nalaza iz razvijenog srednjeg vijeka izdvojili smo nekoliko ulomaka dviju staklenih čaša i jedne crkvene svjetiljke (tab. XXXVII-XL). Ulomci stakla, reproducirani na tab. XXXVIII, 1-8, pripadaju staklenoj čaši tipa "Krautstrunk". Pokušaj grafičke rekonstrukcije te čaše uradili smo na temelju raspoloživih originalnih ulomaka i uz pomoć analogija iz literature, a reproducirana je na tab. XXXVIII, 9. Staklena čaša tipa "Krautstrunk", kojem tipu nedvojbeno pripada i čaša iz Crkvine u Galovcu (tab. XXXVIII, 1-8 i 9), predstavlja široko rasprostranjen tip srednjovjekovne čaše, koja se okvirno datira u 14. i 15. st. Tom je tipu čaša nedavno posvetio znanstvenu pozornost I. Fadić, a u povodu nalaza čaše toga tipa u Zadru.²⁸ Fadić u citiranom radu donosi sve relevantne podatke i opširnu literaturu vezanu uz problem osvjetljavanja čaša tipa "Krautstrunk", kao i tipološki srodnih oblika srednjovjekovnih čaša s plastičnim kapljicačastim aplikacijama, kojih se u radu također dotiče.²⁹ Primjerak čaše s kapljicačastim plastičnim ukrasom, srodan tipu čaše "Krautstrunk", reproduciramo u ulomcima na tab. XXXIX, 1, 2, a pokušaj grafičke rekonstrukcije dajemo na tab. XXXIX, 3. Takav tip čaše proizvod je korintskih staklarskih radionica i smatra se prototipom čašama "Krautstrunk", što je općenito prihvaćeno u literaturi, kako to navodi Fadić u citiranom radu.³⁰ Ne isključujemo stoga pretpostavku da je naša čaša, reproducirana na tab. XXXIX, 3, produkt korintskih ili možda južnoitalskih staklarskih radionica, a kronološki je starija od čaše tipa "Krautstrunk" (tab. XXXVIII, 9). Treći primjerak srednjovjekovnog stakla iz Crkvine u Galovcu, otkriven u završnoj fazi istraživanja 1991, reproduciramo na tab. XL, 1-10. To smo staklo identificirali kao ostatke crkvene svjetiljke - kandila, i na tab. XL, 11 pokušali dati njenu grafičku rekonstrukciju. Naime, potrebno je kazati da su na Crkvini u Galovcu nađeni ulomci od četiri identične liturgijske svjetiljke - kandila, a mi u radu reproduciramo samo jednu, čiju smo rekonstrukciju uradili uz pomoć

²⁷ G. M a r j a n o v i ć - V u j o v i ć, "Dva rana hrišćanska polijejeja iz Narodnog muzeja, *Zbornik Narodnog muzeja*, 7, Beograd 1973, str. 13 i sl. 1-15. Usp. i cit. rad u bilj. 18 u ovom radu.

²⁸ I. F a d i ć, "Nalaz srednjovjekovne čaše tipa 'krautstrunk' u Zadru", *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 15, Split 1986, str. 243 i d., tab. I, 2 i sl. 3 u tekstu.

²⁹ I. F a d i ć, sp. dj., str. 246 i d.

³⁰ I. F a d i ć, sp. dj., str. 247.

sačuvanih originalnih ulomaka i analogija iz literature. Bliske analogije za našu svjetiljku predstavljaju nalazi fragmentarno sačuvanih svjetiljki - kandila s otoka Koločepa kod Dubrovnika, koje V. Han datira u 14. i 15. st.³¹ i smatra da su proizvod dubrovačkih staklarskih radionica toga vremena. Navest ćemo još jedan analogan primjerak svjetiljke - kandila nađen na Bribirskoj glavici kod Skradina, na prostoru Crkve Sv. Marije na Dolu, a objelodanila ga je V. Delonga.³² Izbor srednjovjekovnog stakla na koje smo se u radu sažeto osvrnuli dokaz je visoke kulturne i civilizacijske razine svećeničkog staleža koji je obitavao na Crkvini u Galovcu i koristio se spomenutim evropskim staklarskim proizvodima.

Među najbrojnije arheološke nalaze iz slojeva otkopa na Crkvini u Galovcu svakako spada slavenska keramika. Brojni veći ili manji ulomci tehnološki i tipološki raznolike keramike pretežito slavenske - hrvatske provenijencije, nalaženi su u svim istraživačkim kampanjama, pa tako i u završnoj kampanji 1991. godine. Sveukupno je nađeno više tisuća keramičkih ulomaka. Taj brojni keramički fundus preliminarnom smo obradom selektirali i pokušali kronološki razvrstati, dakako koliko je to bilo moguće, s obzirom na to da se stratigrafski podaci zbog poremećenosti kulturnih slojeva nisu mogli koristiti. Tom se preliminarnom obradom uspjelo izdvojiti ulomke od više stotina tehnološko-tipološki raznih posuda. Od tog brojnog keramičkog materijala u radu se osvrćemo tek na mali izbor nalaza slavenske keramike iz završne faze istraživanja, uz prikaz grafičkih rekonstrukcija posuda urađenih na osnovi originalnih ostataka (tab. XLII-L). Ta keramika, moglo bi se kazati, pruža opću sliku tipološke zastupljenosti slavenske keramike na Crkvini u Galovcu. To je slavenska naseobinska keramika kućne proizvodnje, tehnološki i tipološki, kao i načinom ukrašavanja, nastala pod utjecajem kasnoantičke autohtone keramičke produkcije. Među keramikom, koju prezentiramo na tab. XLII-L, zastupljeno je više keramičkih faza koje se s više ili manje točnosti mogu odrediti. U kronološki najstariju fazu spada keramika reproducirana na tab. XLII, 1, 2 i tab. XLIX, 2; tab. XLII, 1 i 2 i tab. XLVII, 1, 2; tab. XLIV, 2, 2a i tab. XLIX, 3; tab. XLVI i tab. L, 1, 6; tab. XLVII, 2. Ta je keramika po svojim oblicima, tehnologijom izrade i ukrašavanja vrlo srodna s kasnoantičkom autohtonom keramikom i okvirno pripada 8-10. st. U kronološki mlađu fazu, okvirno datiranu u vrijeme od 11. do 13. stoljeća, uvrstili smo keramičke posude reproducirane na tab. XLIV i tab. XLIX, 1; tab. XLV, 3 i tab. L, 3; tab. XLVI, 2 i tab. L, 4. To su keramičke posude izrađene na razvijenijem lončarskom kolu od dobro pročišćene gline, ujednačeno pečene i bogato ukrašene

³¹ V. H a n, "Tri veka dubrovačkog staklarstva (XIV-XVI vek)", *Balkanološki institut SANU*, knj. 11, Beograd 1981, passim. tab. II-IV.

³² V. D e l o n g a, "Staklo srednjovjekovnog Bibira", *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 17, Split 1988, str. 87 i d., tab. XV.

horizontalno ugriženim brazdama i valovnicom izvedenom češljastim alatom. Najmlađoj fazi pripadaju posude reproducirane na tab. XLII, 1 i tab. XLVIII, 3; tab. XLVII, 1 i tab. L, 2. Te posude pripadaju razvijenom srednjem vijeku, a okvirno se mogu datirati od 13. do 15. st. Po svojim se oblicima, a djelomice i ukrasom, razlikuju od keramike iz prethodnih dviju faza. Posuda na tab. XLII, 1 izrađena je na razvijenom lončarskom kolu, ukrašena je valovnicom i plastičnim ukrasom koji nije svojstven slavenskoj ranosrednjovjekovnoj keramici. Posuda na tab. XLVII, 1 i tab. L, 2 tipološki se izdvaja od ostalih keramičkih nalaza na Crkvini, bikoničnog je oblika, ima dvije male ušice s rupicama na rubovima grla. Vrlo srodne tipove posuda nalazimo među kasnoantičkom autohtonom keramikom pod čijim se utjecajem taj tip posude zadržao kroz sva razdoblja srednjeg i novog vijeka, moglo bi se kazati sve do danas u gotovo neizmijenjenom obliku. Ta je posuda služila za spremanje hrane na otvorenom ognjištu, a visjela je na komoštrama. Na tlu sjeverne Dalmacije poznata je pod narodnim nazivom *broncin* i nalazi se još u upotrebi u nekim ruralnim sredinama na području Dalmatinske zagore.

Sažetim selektivnim izborom slavenske keramike, koji smo u radu prikazali, željeli smo svratiti pozornost na bogati fundus arheološki vrijedne keramičke građe otkrivene na Crkvini u Galovcu. Uvjereni smo da će taj fundus, kada bude u cjelosti obrađen, dati značajan doprinos daljnjem osvjetljavanju slavenske keramike na području Dalmacije, kojoj se u znanstvenoj literaturi nije dosada posvetila dužna znanstvena pozornost.³³

Zaključno želimo istaknuti da je arheološkim radovima provedenim 1991. godine u potpunosti istražen lokalitet Crkvina u Galovcu, a rezultati istraživanja

³³ Može se kazati da je stanje istraživanja slavenske keramike na tlu Dalmacije na samom početku. U posljednja tri desetljeća prvi put je u stručnoj literaturi svraćena pozornost na keramiku otkrivenu u starohrvatskim grobovima. Usp. J. B e l o š e v i ć, "Slavenska keramika iz ranosrednjovjekovne nekropole Materiza kod Nina", *Diadora*, sv. 2, Zadar 1962, 237-249; I s t i, "Stanje istraživanja slavenske keramike na području Dalmacije", *Materijali IX* (Arh. društvo Jugoslavije), Beograd 1976, 125-158; I s t i, "Die ersten slawischen Urnengräber auf dem Gebiete Jugoslawiens", *Balkanoslavica*, 1, Beograd 1974, 73-86; I s t i, Über einige Besonderheiten in der Entwicklung der Keramik auf dem Gebiete Dalmatiens, *Balkanoslavica*, 3, Beograd 1975, 161-181; I s t i, "Materijalna kultura Hrvata na jadranskoj obali od doseljenja do IX stoljeća", *Materijali XII* (Savez Arh. društava Jugoslavije), Zadar 1976, 297-318; I s t i, Materijalna kultura Hrvata od 7. do 9. stoljeća, Zagreb 1980, passim. Što se pak tiče problematike ranosrednjovjekovne slavenske naseobinske keramike na području Dalmacije, gotovo se može kazati da je ostala do danas u potpunosti neproučena. Zasad postoji jedan stručni rad koji je V. D e l o n g a posvetila ranosrednjovjekovnoj keramici sa Bribirske glavice, a objavljen je u ediciji *Bribir u srednjem vijeku* (katalog izložbe), Split 1987, koju je priredio Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Usporedi još i rad I. M a r o v i ć a, "Rezultati arheološkog sondiranja u Gospodskoj pećini kod vrela Cetine" u kome među ostalom arheološkom građom autor obrađuje i srednjovjekovnu naseobinsku keramiku. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 72-73, Split 1979, str. 13 i d.

pružili su brojnu i raznovrsnu arheološku građu i nove znanstvene spoznaje za cjelovito vrednovanje lokaliteta.

Na temelju sveukupnih ishoda višegodišnjih sustavnih istraživanja s pravom se može kazati da se lokalitet Crkvina u Galovcu može ubrojiti u red najznačajnijih kompleksnih arheoloških nalazišta dosad istraženih na području sjeverne Dalmacije, tj. nekadašnjem središnjem dijelu matičnog područja Dalmatinske Hrvatske. S obzirom na arheološku i povijesnu vrijednost lokaliteta sveukupni arheološki ishodi bit će u dogledno vrijeme monografski objelodanjeni, što će nedvojbeno biti značajan doprinos razvoju hrvatske arheološke znanosti. Otkriveni će ostaci arhitekture biti konzervirani, djelomice restaurirani i hortikulturno prezentirani kao vrijedan spomenik kulture *sub divo*. Na taj će se način pitomi krajolik Ravnih kotara, nekadašnji središnji prostor matičnog područja Dalmatinske Hrvatske, oplemeniti još jednim povijesnim obilježjem hrvatske nacionalne baštine.

Janko Belošević: THE RESULTS OF THE FIFTH AND FINAL EXCAVATION ON THE LOCALITY CRKVINA IN THE VILLAGE OF GALOVAC NEAR ZADAR

S u m m a r y

The author gives presents a condensed review of the results of investigations at the locality Crkvina in the village of Galovac, achieved in the fifth, final campaign in 1991. The paper is accompanied with selective technical, photographic documentation of field work and archeological finds.

The excavation in 1991. studied the edges of the locality on the northern and southern sides, revealing numerous tombs and remains of stone walls surrounding the sacral complex. The foundations of a building, 12 by 12 metres, intended for habitation, were discovered at the south-east edge of the site, on the outside of the perimeter wall of the enclosure.

Together with the remains of architecture, a profusion of archeological material was found in the excavated layers. The author describes it concisely and selectively. Attention is paid to the finds on stone plastic and sculpture - from antiquity, from the early Christian period, and early Middle Ages. Classical architecture and sepulchral monuments are represented with very few fragments. Some ten fragments of a pluteus, three fragments of column capitals and several fragments of small pillars and stone window bars were found from the early Christian period. Finds of pre-Romanesque stone plastic are the most numerous; among them especial attention deserve parts of a ciborium which, together with the fragments found on earlier occasions, allow its exact reconstruction.

Together with the architectural findings, stone plastic and sculpture, a great number of small archeological objects were found in the excavated layers: pottery and glass shards, various utility objects and coins. In addition, two hundred and eight tombs were examined, dated from roughly from the 9th to the 16th c.

Archeological excavations in 1991. completed the investigations of the locality Crkvina in the village of Galovac. They yielded an abundance of archeological material and new insights for an integral evaluation of the locality. After five years of systematic investigation, Crkvina in Galovac can be placed among the most significant complex archeological sites so far investigated in North Dalmatia, which is a significant contribution to Croatian archeology.

1

2

T. I. Galovac, Crkvina - pogled sa zapadne strane na djelomice restaurirane temeljne zidove starokršćanske memorije (1) i otkrivene arhitektonske ostatke na središnjem i južnom dijelu lokaliteta (2).

Pl. 1. Galovac, Crkvina - viewed from the west of partly restored foundation walls of old Christian memoria (1) and of architectural remains in the middle and southern parts of the locality (2).

1

2

T. II. Galovac, Crkvina - pogled na dio ogadnog zida na južnoj strani lokaliteta (1) i ostatak ogradnog zida (označen strelicom) na sjevernoj strani lokaliteta (2).

Pl. II. Galovac, Crkvina - view of the part of the enclosure wall on the southern side of the locality (1) and remains of the enclosure wal (indicated with arrow) on the northern side of the locality (2).

T. III. Galovac, Crkvina - pogled na dio temeljne stope stambene prostorije otkrivene na jugoistočnom dijelu lokaliteta.

Pl. III. Galovac, Crkvina - view of the part of foundation of living quarters discovered on the south-eastern part of the locality.

1

2

3

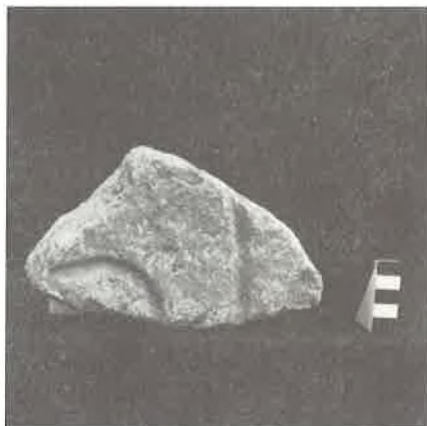
4

T. IV. Galovac, Crkvina - dio starokršćanskog pilastra (1) i fragmentarno sačuvani starokršćanski kapiteli (2-4).

Pl. IV. Galovac, Crkvina - fragment of the old Christian pilaster (1) and fragments of old Christian capitals (2-4).

1

2

3

4

T. V. Galovac, Crkvina - ulomci starokršćanskog crkvenog namještaja - pluteja (1-4).

Pl. V. Galovac, Crkvina - fragments of old Christian church furniture - pluteus (1-4).

1

2

3

T. VI. Galovac, Crkvina - baze stupova predromaničkog ciborija (1-3).
Pl. VI. Galovac, Crkvina - column bases of a pre-Romanesque ciborium (1-3).

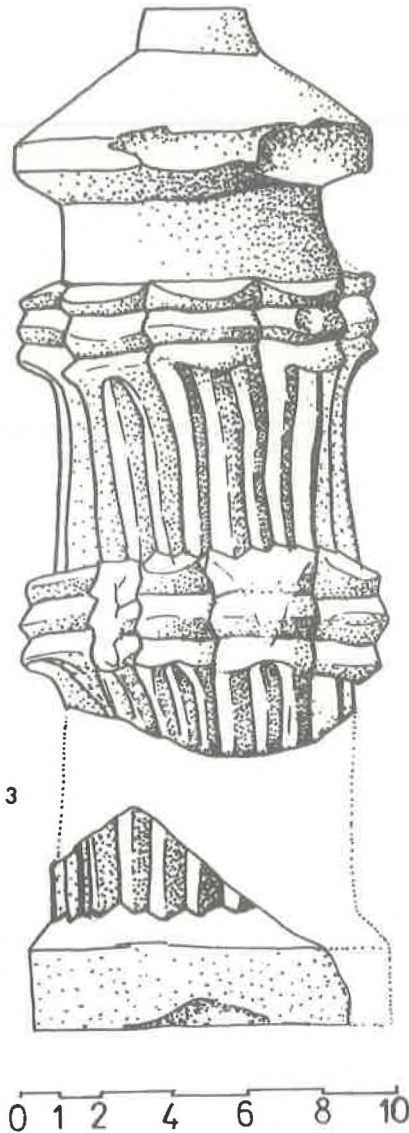
1

2

T. VII. Galovac, Crkvina - ulomci predromaničkog ciborija: ploča krova (1) i dio košare (2).

Pl. VII. Galovac, Crkvina - fragmentsts of pre-Romanesque ciborium: tablet from the canopy (1) and part of the basquet (2).

T. VIII. Galovac, Crkvina - dva ulomka akroterija predromaničkog ciborija (1, 1a) i njegova grafička rekonstrukcija (2).
 Pl. VIII. Galovac, Crkvina - two fragments of acroterium of pre-Romanesque ciborium (1, 1a) and its graphic reconstruction (2).

1

2

T. IX. Galovac, Crkvina - dio luka polukružnog zabata oltarne pregrade s ostatkom posvetnog natpisa (1) i ulomak trokutastog zabata oltarne pregrade (2).

Pl. IX. Galovac, Crkvina - fragment of the arch of half circular gable of the altar septum with parts of consecrated inscription (1) and part of triangular gable of the altar septum (2).

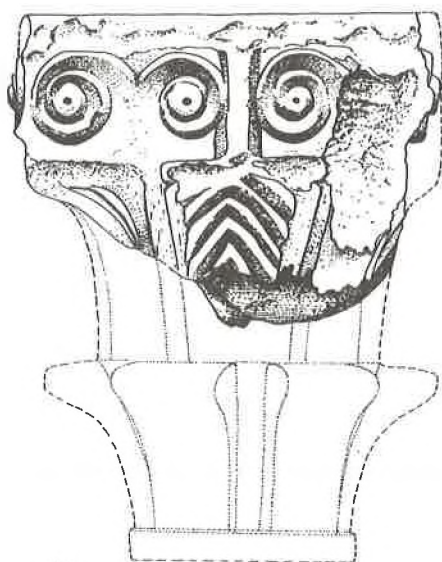
1

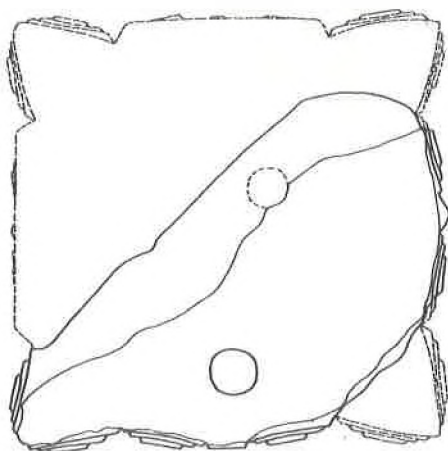
2

T. X. Galovac, Crkvina - dijelovi ukrasnih oplata vrata ukrašeni plastičnim pleternim ornamentom (1, 2).

Pl. X. Galovac, Crkvina - fragments of door decoration with plastic wattled ornamentation (1, 2).

1 a

1 b

0 5 10cm

1

T. XI. Galovac, Crkvina - djelomično sačuvan predromanički kapitel (1) i njegova grafička rekonstrukcija (1a, 1b).

Pl. XI. Galovac, Crkvina - fragment of a pre-Romanesque capital (1) and its graphic reconstruction (1a, 1b).

1

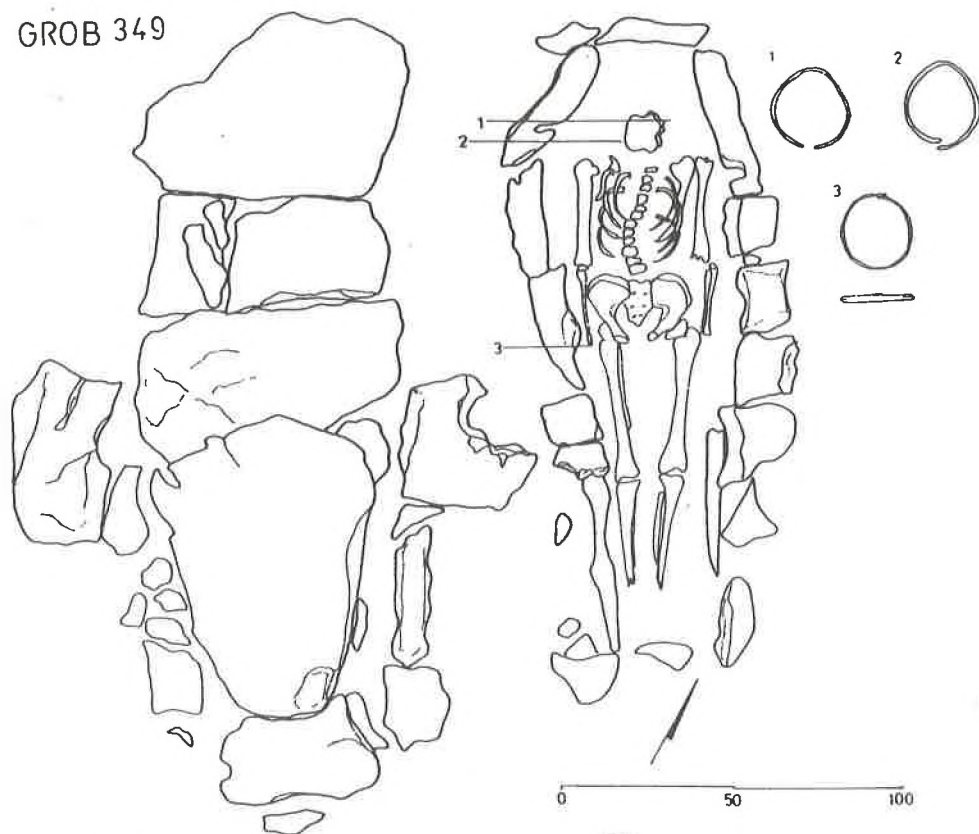
1 a

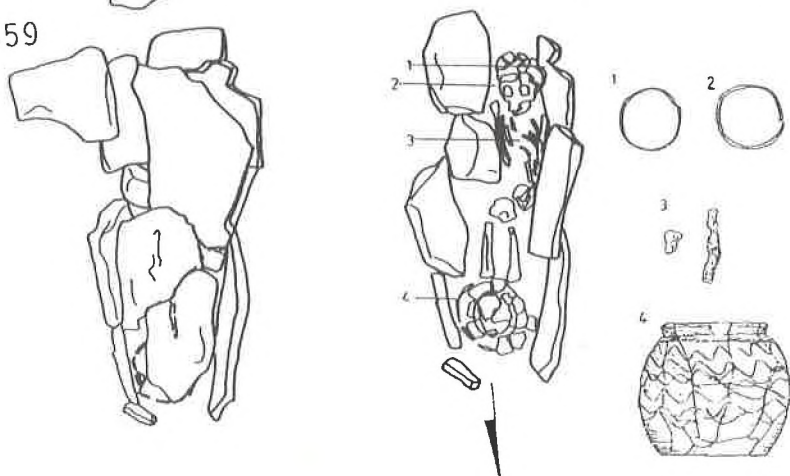
1 b

T. XII. Galovac, Crkvina - starohrvatski dječji grob 459 (147/1991.).
Pl. XII. Galovac, Crkvina - old Croatian child tomb 459 (147/1991).

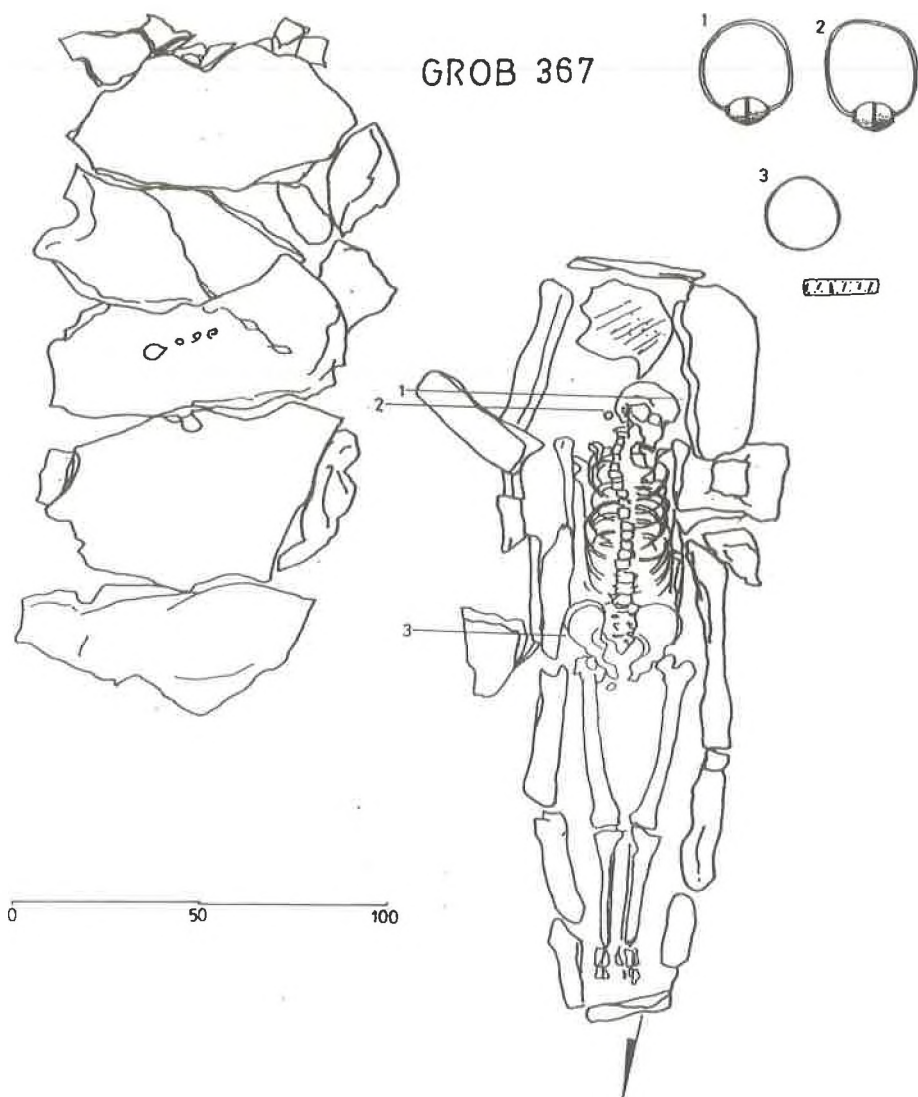
GROB 349

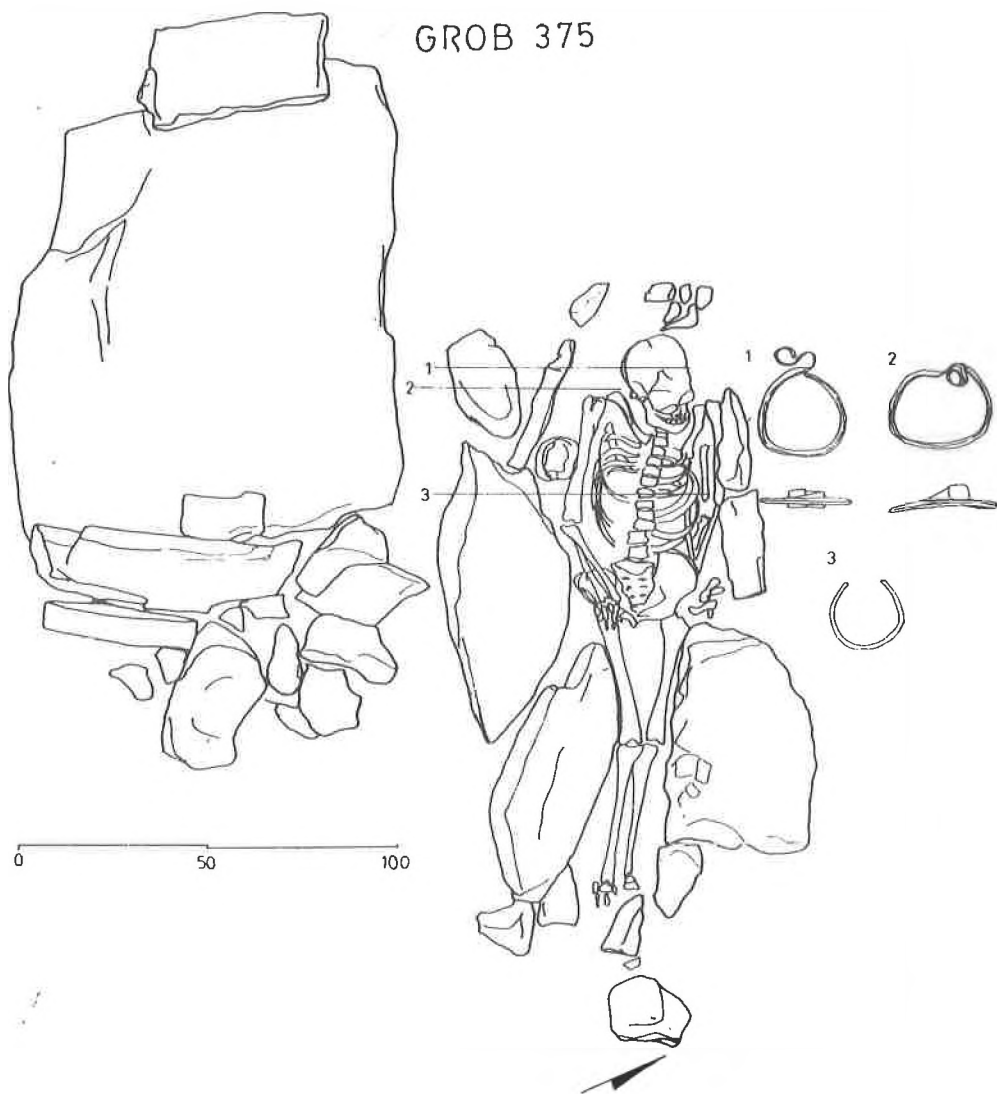
GROB 459

T. XIII. Galovac, Crkvina - starohrvatski grobovi 349 i 459.
 Pl. XIII. Galovac, Crkvina - old Croatian tombs 349 and 459.

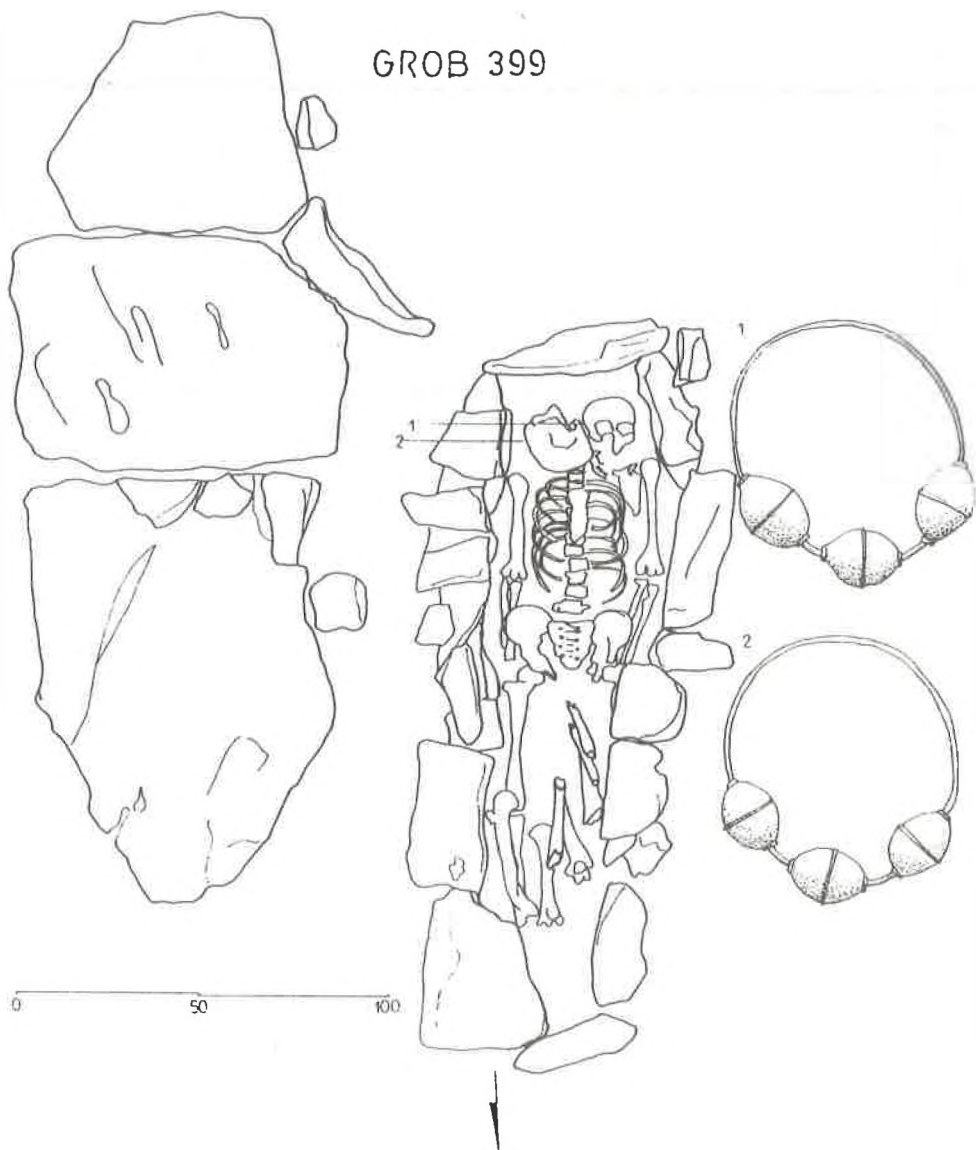

T. XIV. Galovac, Crkvina - starohrvatski grob 367.
 Pl. XIV. Galovac, Crkvina - old Croatian tomb 367.

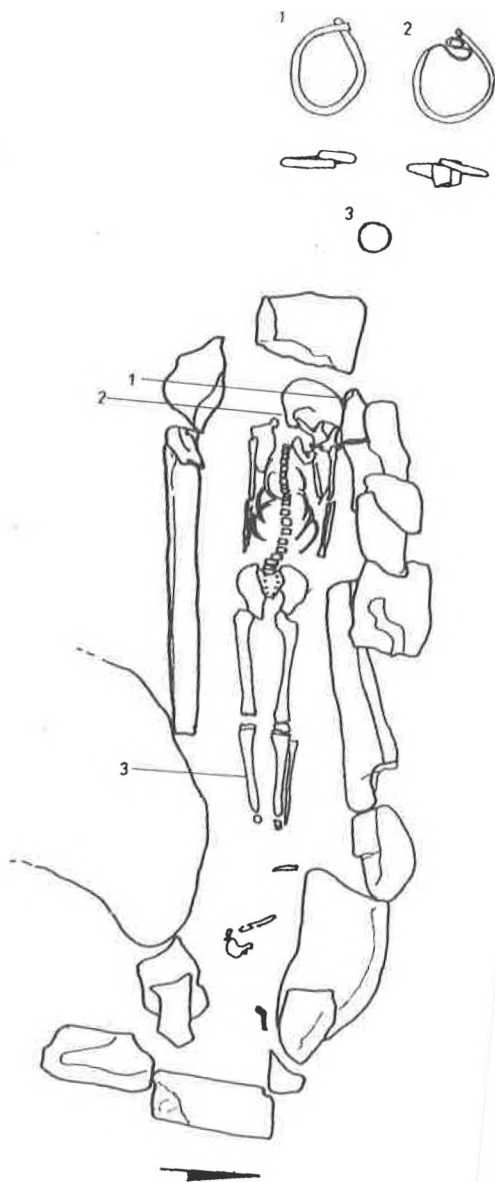
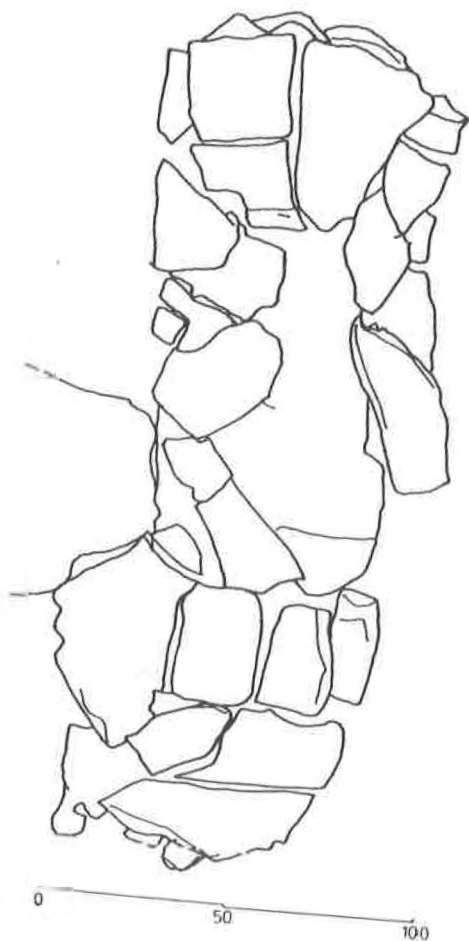
T. XV. Galovac, Crkvina - starohrvatski grob 375.
 Pl. XV. Galovac, Crkvina - old Croatian tomb 375.

GROB 399

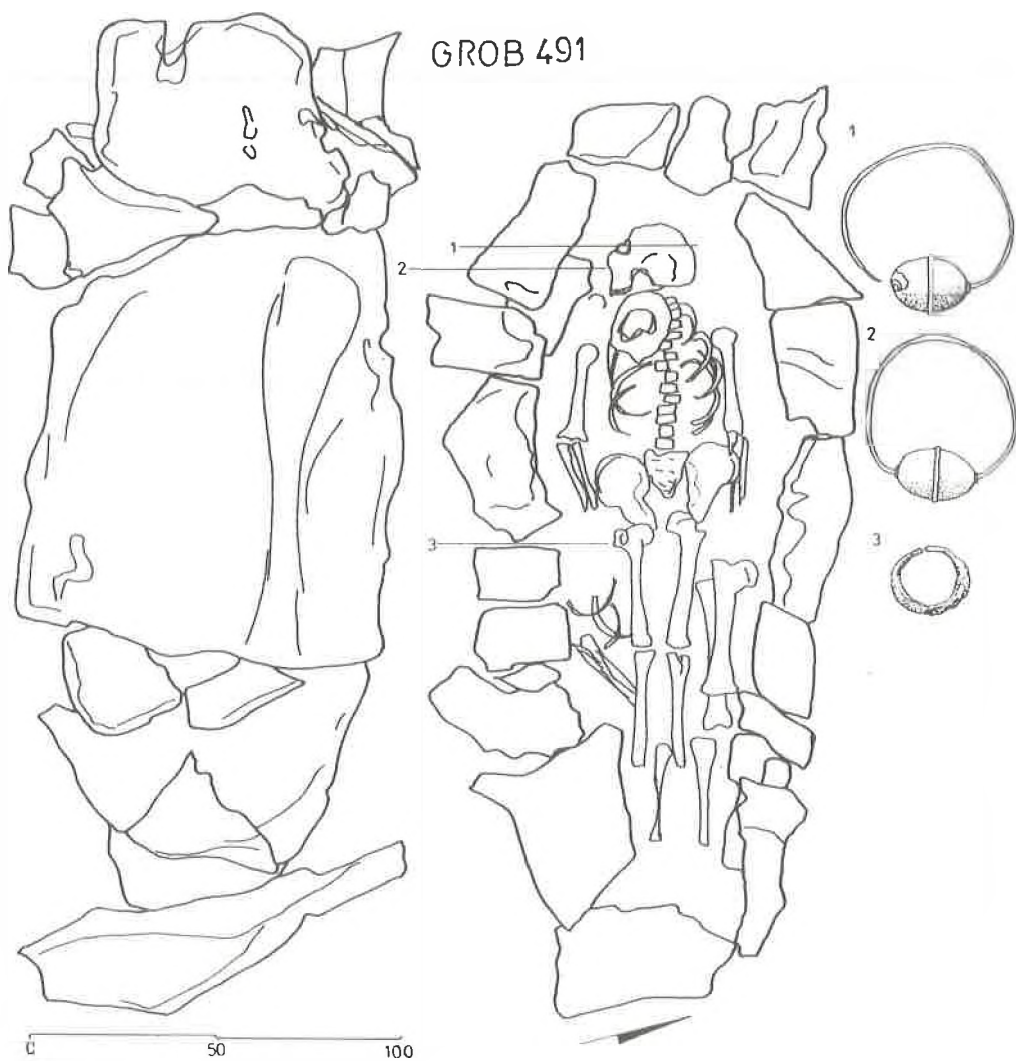

T. XVI. Galovac, Crkvina - starohrvatski grob 399.
 Pl. XVI. Galovac, Crkvina - old Croatian tomb 399.

GROB 431

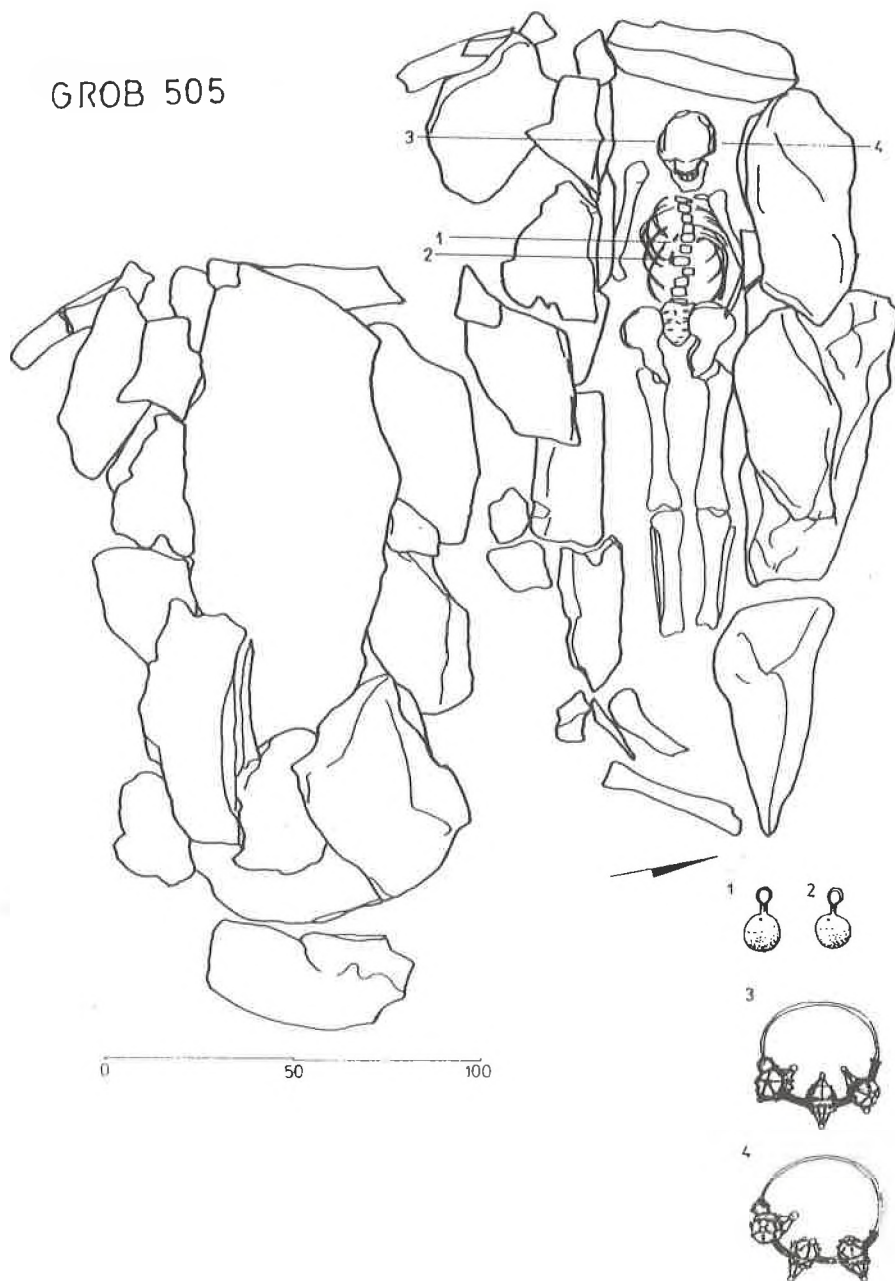

T. XVII. Galovac, Crkvina - starohrvatski grob 431.
Pl. XVII. Galovac, Crkvina - old Croatian tomb 431.

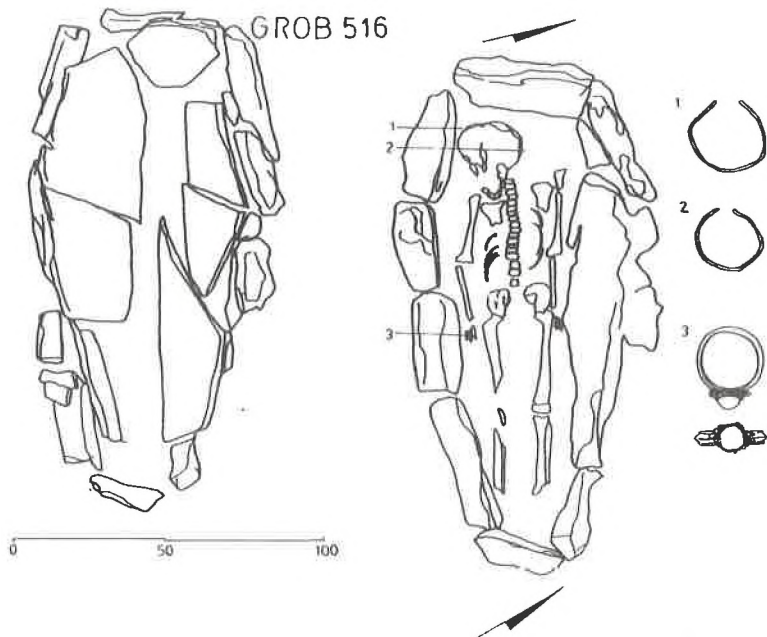
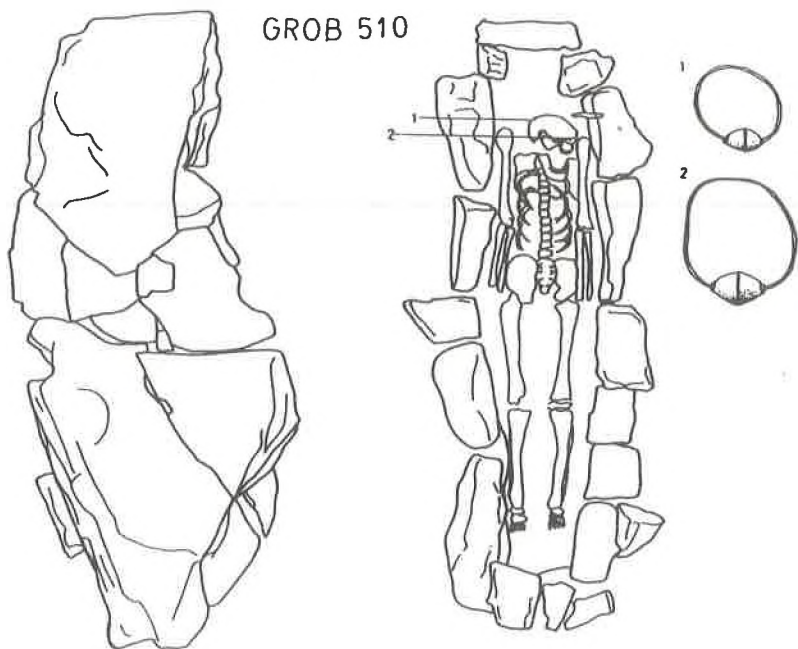

T. XVIII. Galovac, Crkvina - starohrvatski grob 491.
 Pl. XVIII. Galovac, Crkvina - old Croatian tomb 491.

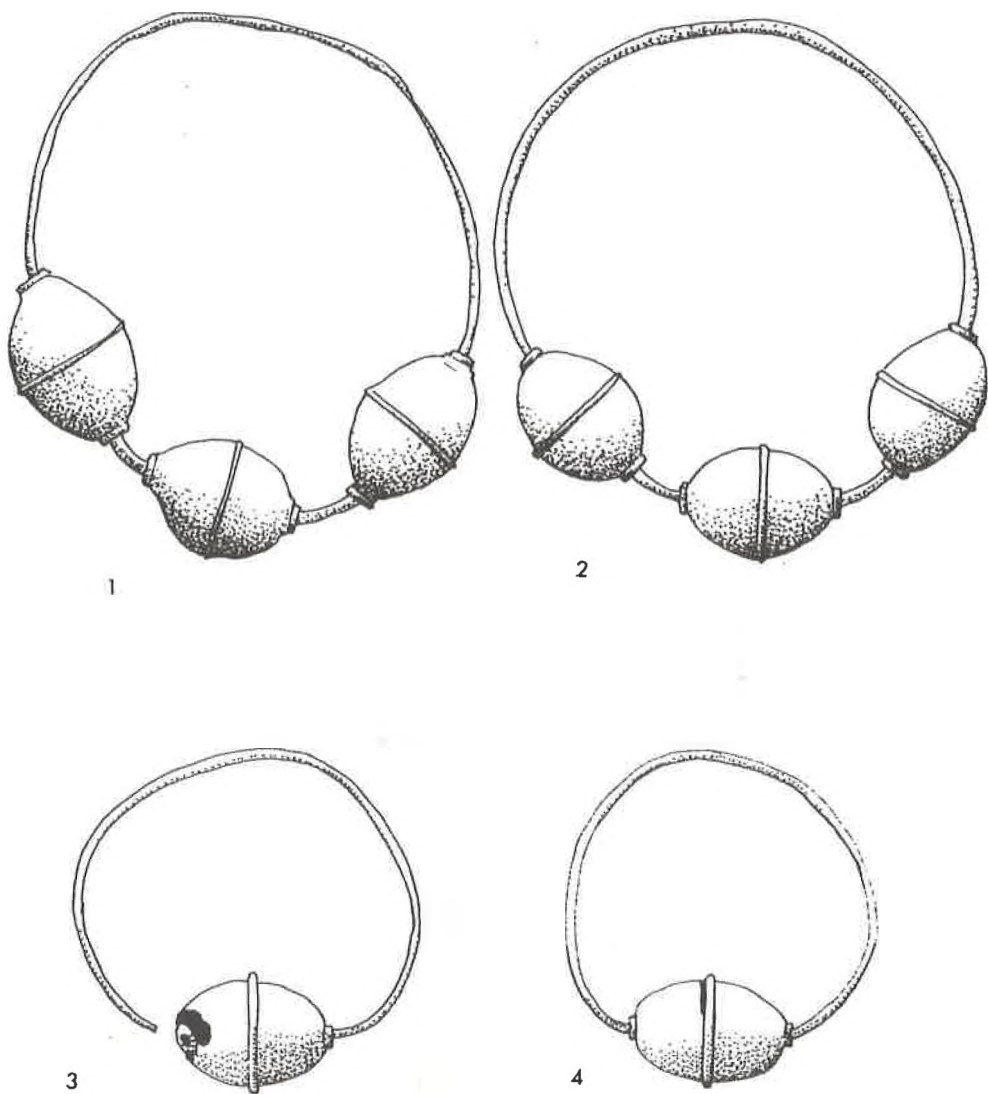
GROB 505

T. XIX. Galovac, Crkvina - srednjovjekovni grob 505.
 Pl. XIX. Galovac, Crkvina - medieval tomb 505.

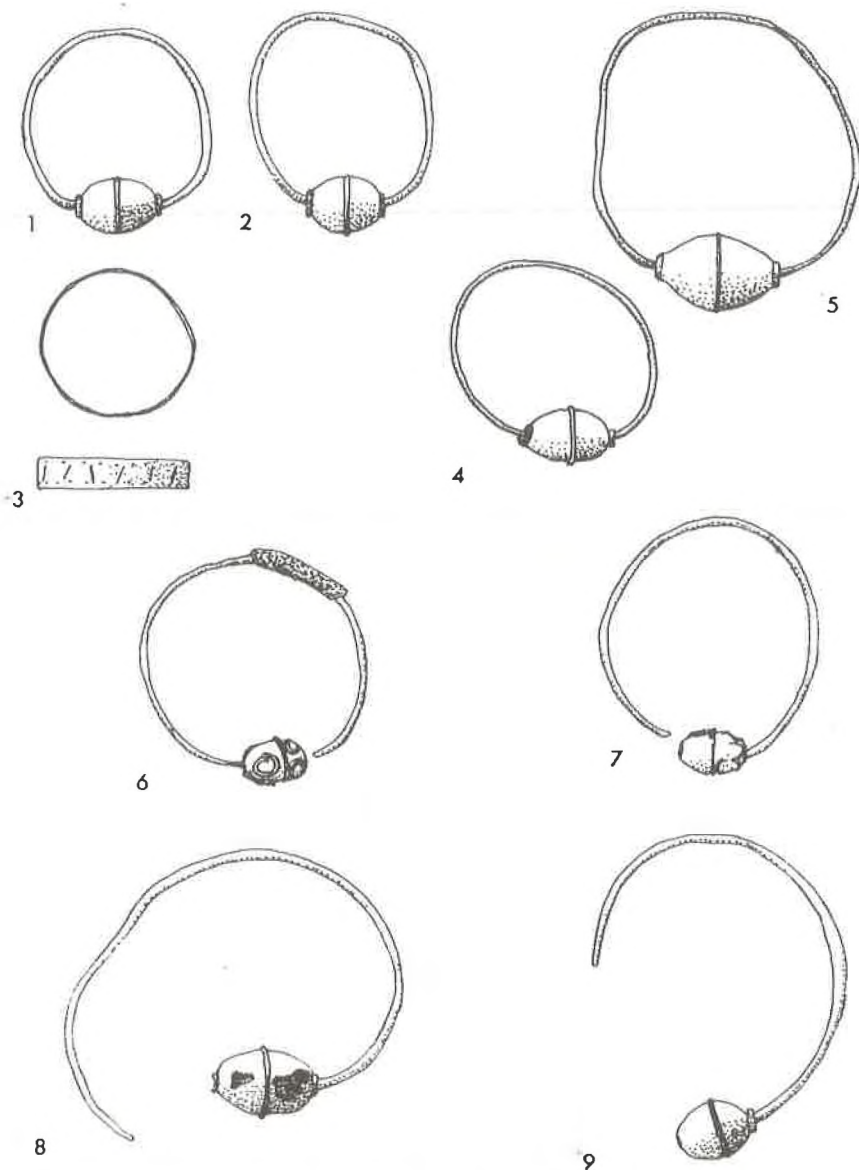

T. XX. Galovac, Crkvina - starohrvatski grobovi 510 i 516.
 Pl. XX. Galovac, Crkvina - old Croatian tombs 510 and 516.

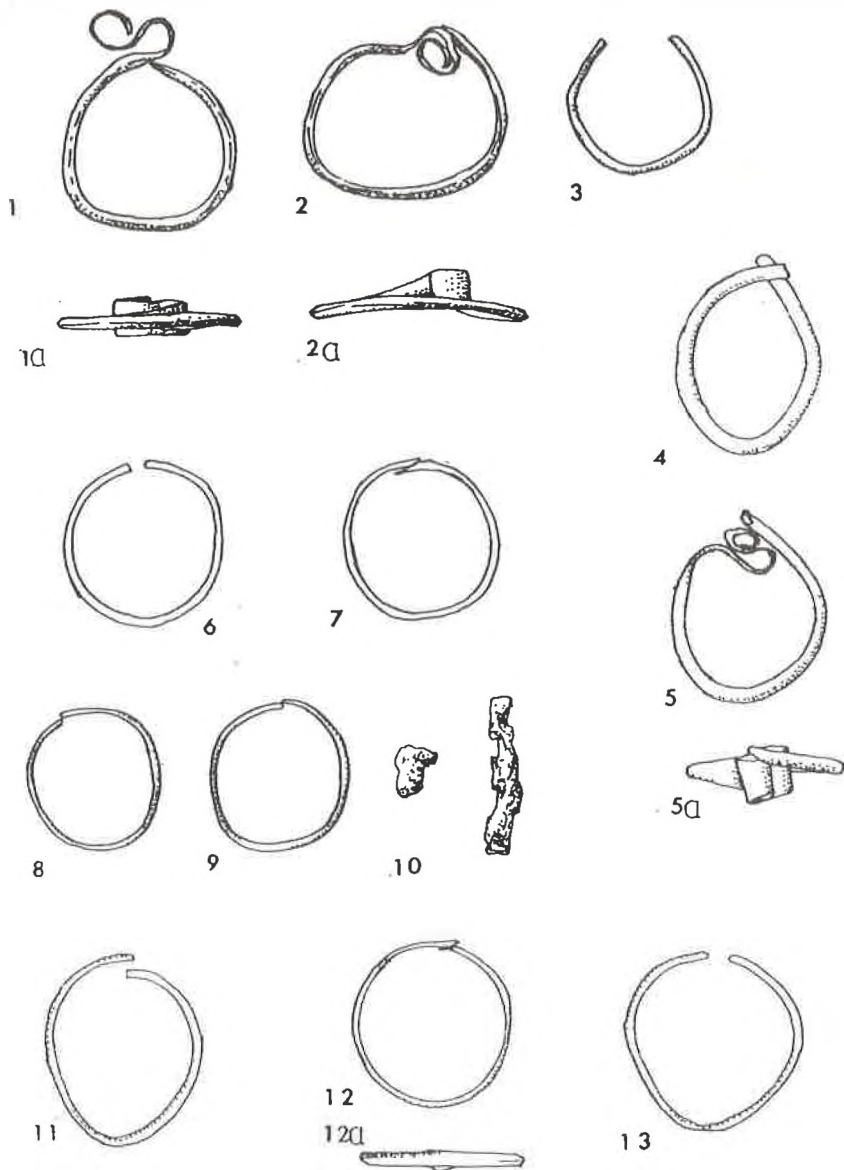
T. XXI. Galovac, Crkvina - nakitni predmeti iz starohrvatskih grobova: par srebrnih trojagodnih naušnica (1, 2) iz gr. 499 i srebrne naušnice s jednom jagodom (3, 4) iz gr. 491. Mj. 1:1.

Pl. XXI. Galovac, Crkvina - jewelry from old Croatian tombs: a pair of silver earrings with three beads (1, 2) from tomb 499 and silver earrings with one bead (3, 4) from tombs 491. Scale 1:1.

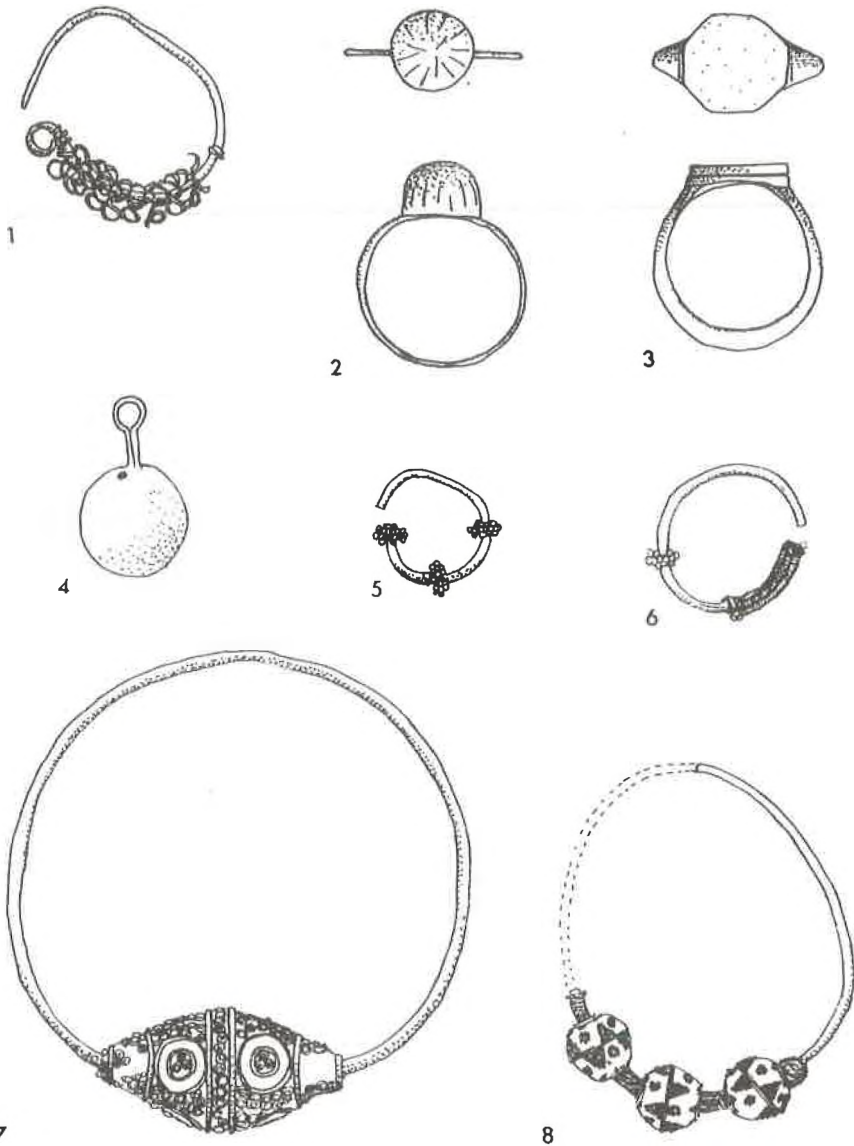
T. XXII. Galovac, Crkvina - nakitni predmeti iz starohrvatskih grobova: par srebrnih naušnica s jednom jagodom (1,2) i brončani prsten (3) iz gr. 367; par srebrnih jednojagodnih naušnica (4, 5) iz gr. 510; par srebrnih jednojagodnih naušnica (6, 7) iz gr. 405; par srebrnih jednojagodnih naušnica (8, 9) iz gr. 411. Mj. 1:1.

Pl. XXII. Galovac, Crkvina - jewelry from old Croatian tombs: a pair of silver earrings with one bead (1, 2) and bronze ring (3) from tomb 367; a pair of silver earrings with one bead (6, 7) from tomb 405; a pair of silver earrings with one bead (8, 9) from tomb 411. Scale 1:1.

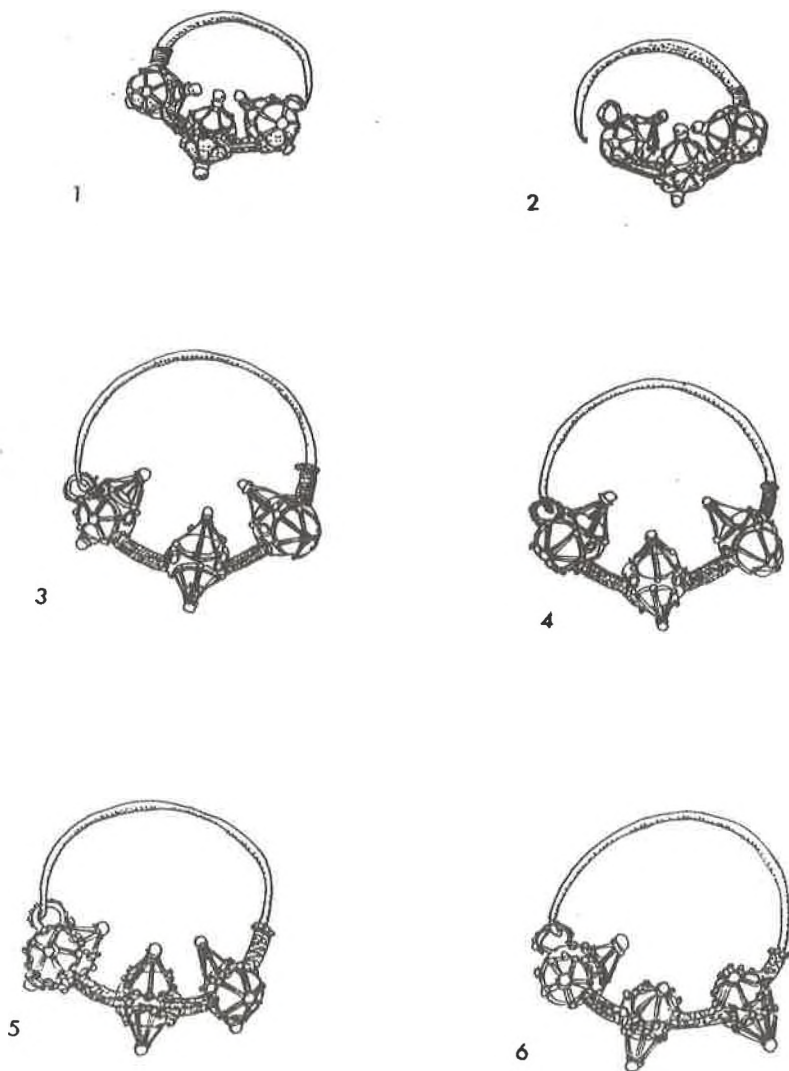
T. XXIII. Galovac, Crkvina - nakitni predmeti iz starohrvatskih grobova: par srebrnih "S" karičica (1, 2) i obična srebrna karičica (3) iz gr. 375; par srebrnih "S" karičica - jedna oštećena (4, 5) iz gr. 431; par brončanih karičica (6, 7) iz gr. 363; par brončanih karičica i dva ulomka željeza neidentificirane namjene (8-10) iz gr. 459; par srebrnih karičica i brončani prsten sa zakovicom (11-13) iz gr. 349. Mj. 1:1.

Pl. XXIII. Galovac, Crkvina - jewelry from old Christian tombs: a pair of of silver "S"-shaped links (1, 2) and an ordinary silver link (3) from tombs 375; a pair silver "S"-shaped links - one damaged (4, 5) from tomb 431; a pair of bronze links (6, 7) from tomb 363; a pair of bronze links and two iron fragments of unknown use (8-10) from tomb 459; a pair of silver links and bronze ring with rivet (11-13) from tomb 349. Scale 1:1.

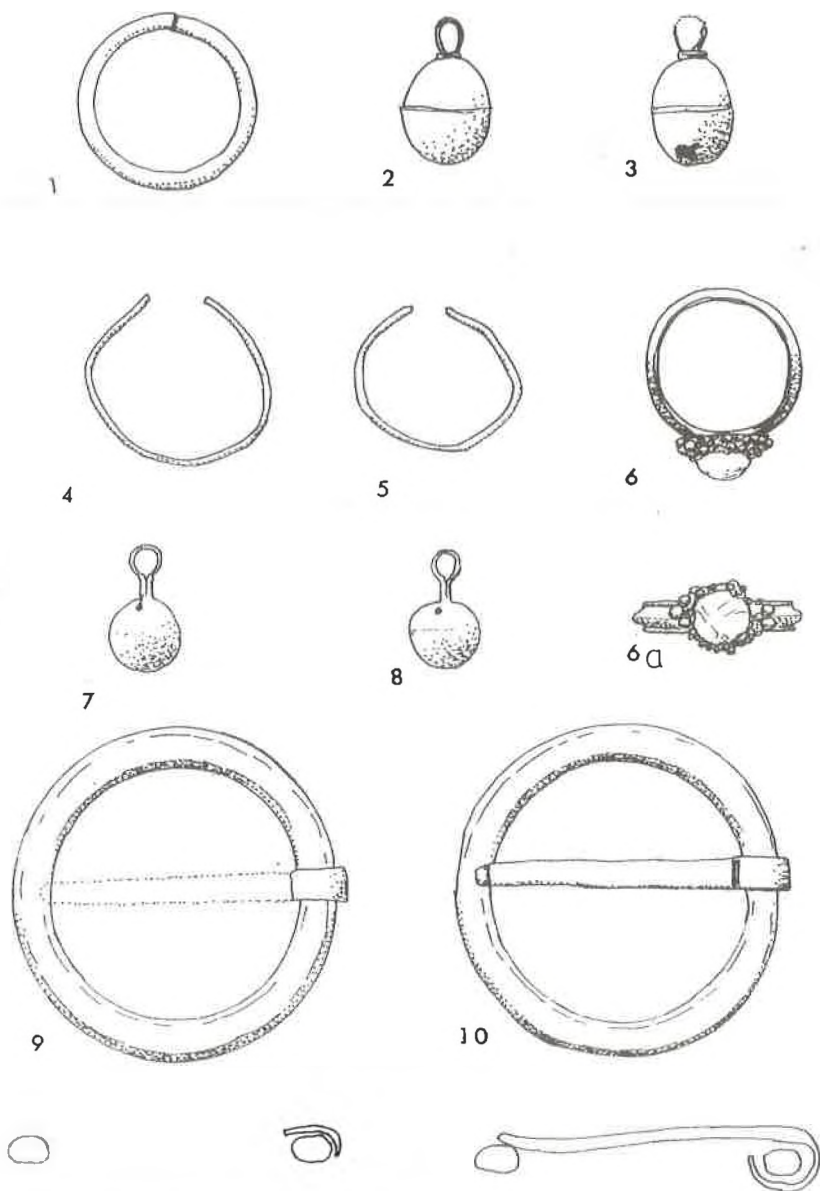
T. XXIV. Galovac, Crkvina - dva brončana prstena (2, 3) iz gr. 384 i nakitni predmeti nađeni izvan grobova: srebrna naušnica tzv. pilinskog tipa (1); mjedeno dugme (4); srebrna naušnica tipa s tri koljenca (5); srebrna naušnica naroskanog tipa s tri koljenca (6); srebrna jednojagodna naušnica (7); srebrna i pozlačena trojagodna naušnica (8). Mj. 1:1.

Pl. XXIV. Galovac, Crkvina - two bronze rings (2, 3) from tomb 384 and jewelry found outside the tombs: silver earring of Pilin type (1); brass button (4); silver earring with three joints (5); silver earring with three joints (6); silver earring with one bead (7); silver and gold plated earring with three beads (8). Scale 1:1.

T. XXV. Galovac, Crkvina - kasnosrednjovjekovne srebrne i pozlaćene naušnice iz grobova 333 (1, 2), 505 (3, 4) i 352 (5, 6). Mj. 1:1.

Pl. XXV. Galovac, Crkvina - late medieval silver and gold plated earring from tombs 333 (1, 2), 505 (3, 4) and 352 (5, 6). Scale 1:1.

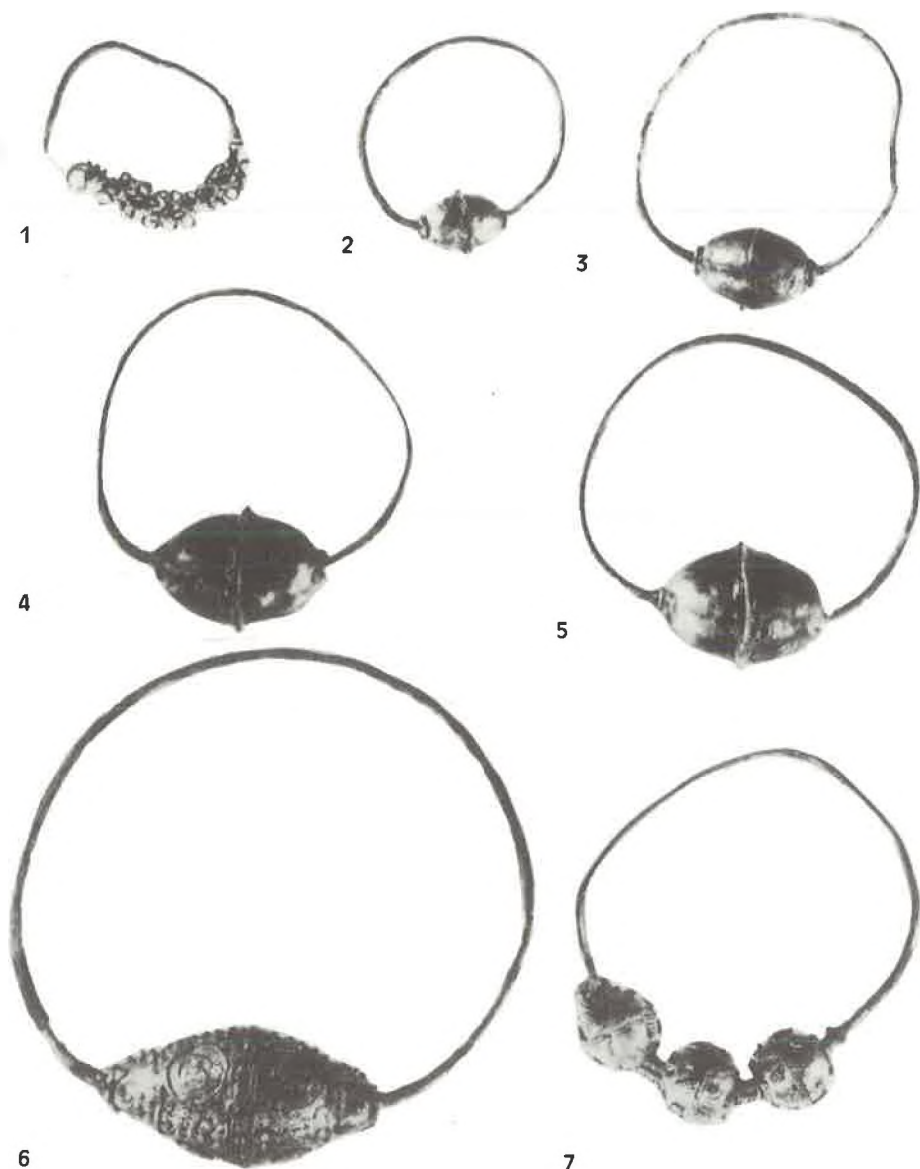
T. XXVI. Galovac, Crkvina - nakitni predmeti iz srednjovjekovnih grobova: brončana karičica (1) i dva brončana dugmeta (2, 3) iz gr. 486; par brončanih karičica (4, 5) i srebrni prsten (6, 6a) iz gr. 516; dva mjedena dugmeta (7, 8) iz gr. 505; dvije brončane predice (9, 10) iz gr. 497. Mj. 1:1.

Pl. XXVI. Galovac, Crkvina - jewelry from medieval tombs: bronze link (1) and two bronze buttons (2, 3) from tomb 486; a pair of bronze links (4, 5) and silver rings (6, 6a) from tomb 516; two brass buttons (7, 8) from tomb 505; two bronze yarns (9, 10) from tombs 497. Scale 1:1.

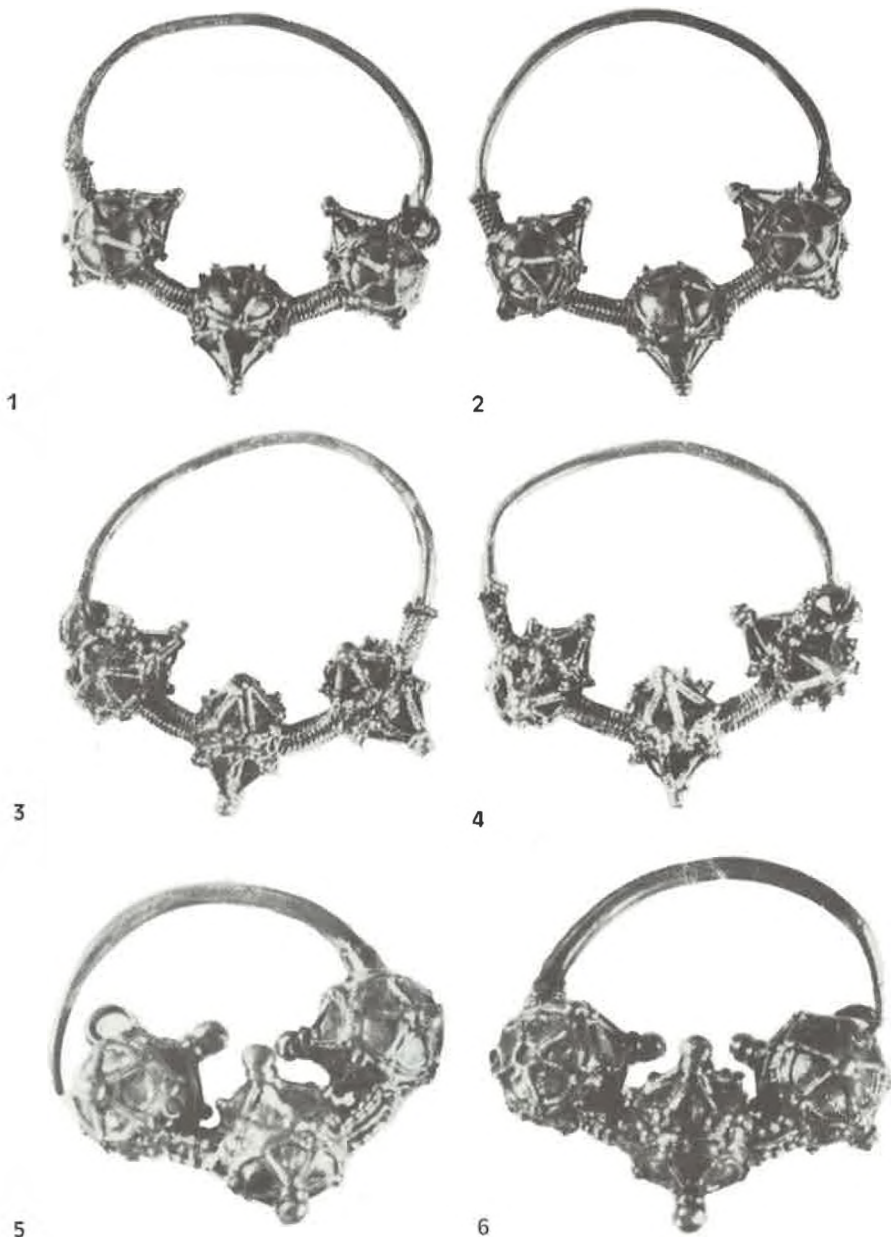
T. XXVII. Galovac, Crkvina - par srebrnih trojagodnih naušnica iz starohrvatskog groba 399. Mj. 1:1.

Pl. XXVII. Galovac, Crkvina - a pair of silver earrings with three beads from old Croatian tomb 399. Scale 1:1.

T. XXVIII. Galovac, Crkvina - nakitni predmeti iz starohrvatskih grobova i slojeva otkopa: srebrna naušnica pilinskog tipa (1); par srebrnih jednojagodnih naušnica (2, 3) iz gr. 510; par srebrnih jednojagodnih naušnica (4, 5) iz gr. 491; srebrna naušnica s jednom jagodom (6); srebrna i pozlaćena naušnica s tri jagode (7). Mj. 1:1.

Pl. XXVIII. Galovac, Crkvina - jewelry from old Croatian tombs and excavated layers: silver earring on Pilin type (1); a pair of silver earrings with one bead (2, 3) from tomb 510; a pair of silver earrings with one bead (4, 5) from tomb 491; silver earring with one bead (6); silver gold plated earring with three beads (7). Scale 1:1.

T. XXIX. Galovac, Crkvina - srebrne i pozlaćene trojagodne naušnica iz grobova 505 (1, 2), 352 (3, 4) i 333 (5, 6). Mj. oko 2:1.

Pl. XXIX. Galovac, Crkvina - silver gold plated earrings with three beads from tombs 505 (1, 2), 352 (3,4) and 333 (5, 6). Scale around 2:1.

1

2

3

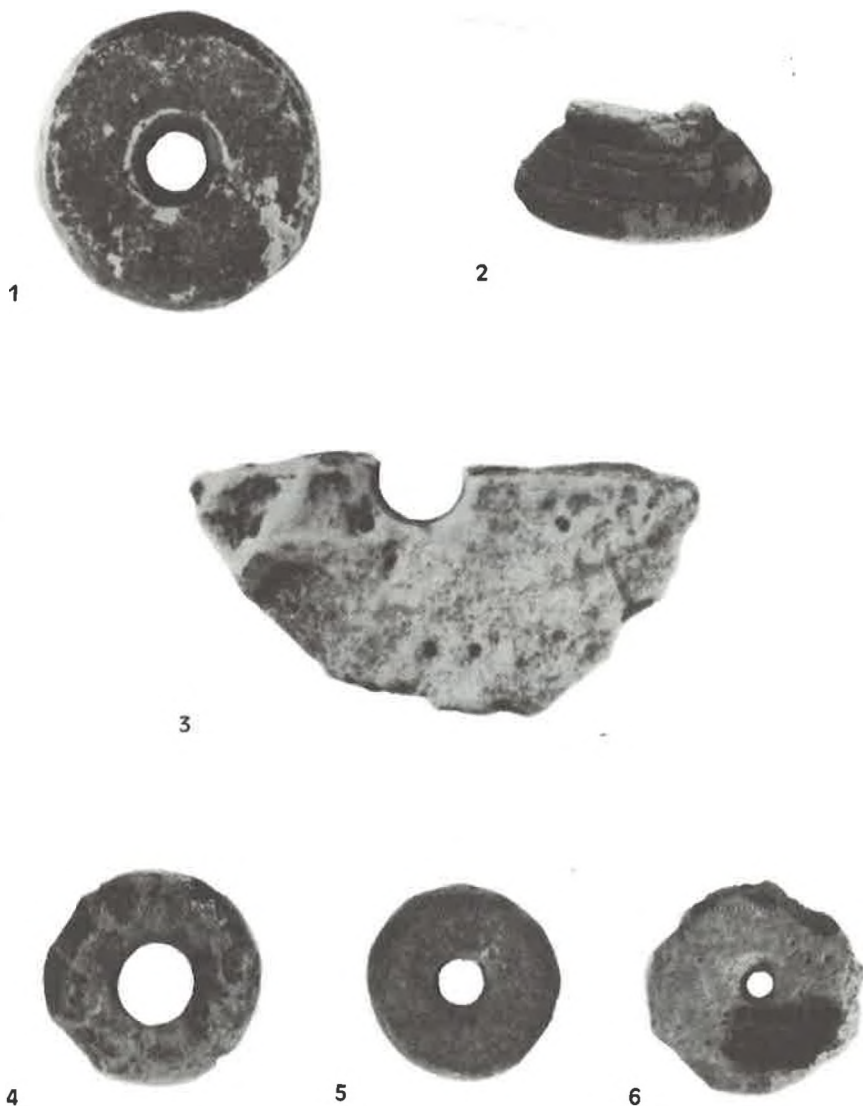

4

T. XXX. Galovac, Crkvina - par brončanih predica (1, 2) iz gr. 497 i nalazi iz slojeva otkopa; željezna predica s dva trna (3), vršak željezne strijelc (4) i željezni probojac (5). Mj. 1:1.

Pl. XXX. Galovac, Crkvina - a pair of bronze yarns (1, 2) from tomb 497 and finds from excavation layers: iron yarn with two thorns (3), iron arrowhead (4) and iron punch (5). Scale 1:1.

T. XXXI. Galovac, Crkvina - keramički pršljeni (utezi vretena za predenje) iz slojeva otkopa (1-6). Mj. 1:1.
 Pl. XXXI. Galovac, Crkvina - ceramic rings (weights used in spinning) from the excavated layers (1-6). Scale 1:1.

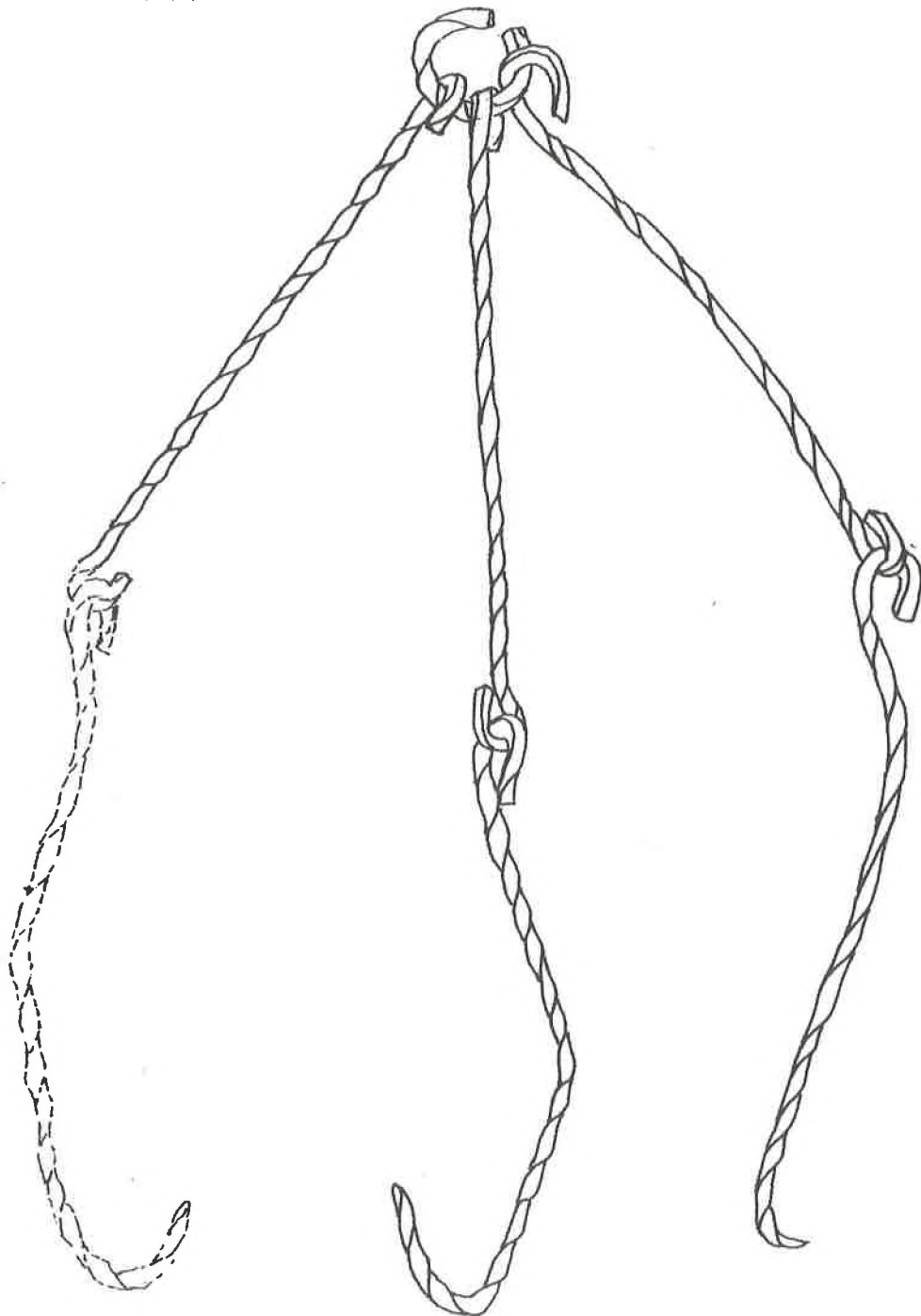

1

2

T. XXXII. Galovac, Crkvina - keramički pršljeni izrađeni od antičkih tegula (1, 2).
Mj. 1:1.
Pl. XXXII. Galovac, Crkvina - ceramic rings made of Roman tiles (1, 2). Scale 1:1.

T. XXXIII. Galovac, Crkvina - dijelovi (nosači) starokršćanske staklene svjetiljke izrađeni od kovane brončane žice. Mj. 1:1.

Pl. XXXIII. Galovac, Crkvina - parts (holders) of old Christian glass lamp, made of bronze wire. Scale 1:1.

1

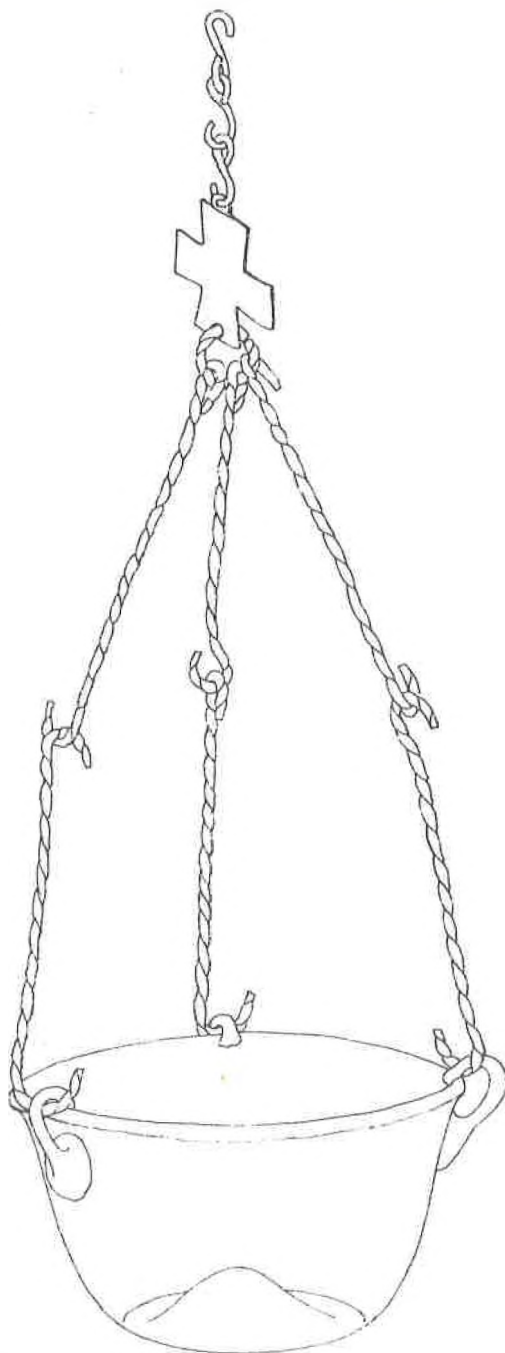

2

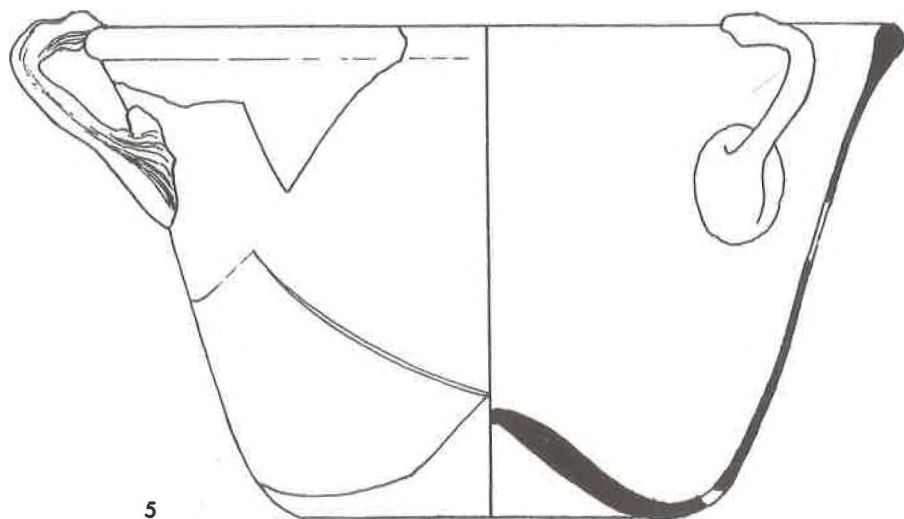

3

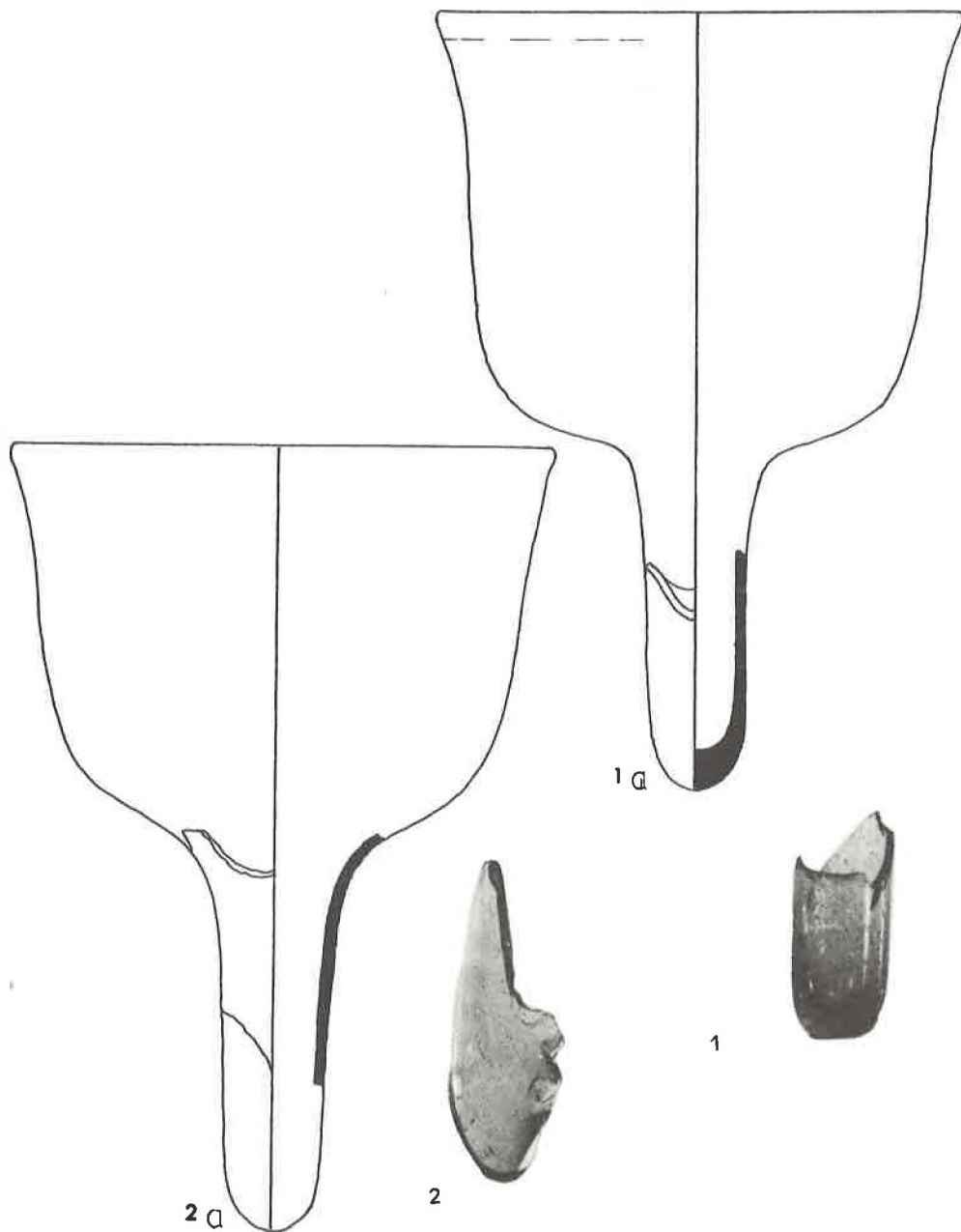
T. XXXIV. Galovac, Crkvina - ukrasni križevi sa starokršćanskih visećih svjetiljki.
Mj. 1:1.
Pl. XXXIV. Galovac, Crkvina - decorative crosses from the old Christian hanging lamps.
Scale 1:1.

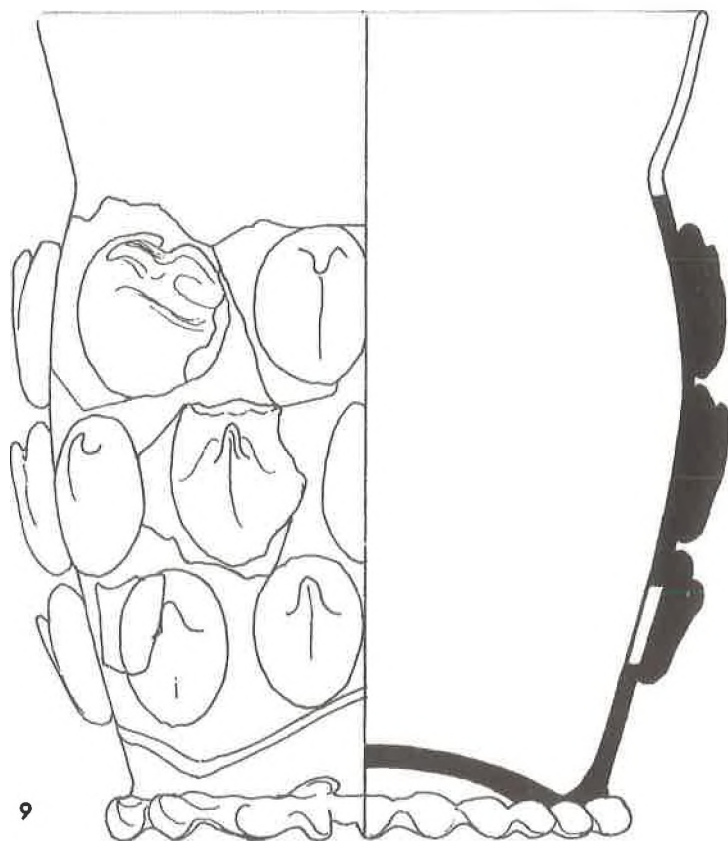
T. XXXV. Galovac, Crkvina - starokršćanska viseća staklena svjetiljka; rekonstrukcija na osnovi izvornih dijelova. Mj. 1:2.
Pl. XXXV. Galovac, Crkvina - old Christian hanging glass lamp; reconstruction on the basis of the original parts. Scale 1:2.

T. XXXVI. Galovac, Crkvina - ulomci starokršćanske staklene posude-svjetiljke (1-4) i njena rekonstrukcija (5). Mj. 1:1.
 Pl. XXXVI. Galovac, Crkvina - fragmanti starokršćanske staklene posude-svjetiljke (1-4) i njena rekonstrukcija (5). Mj. 1:1.

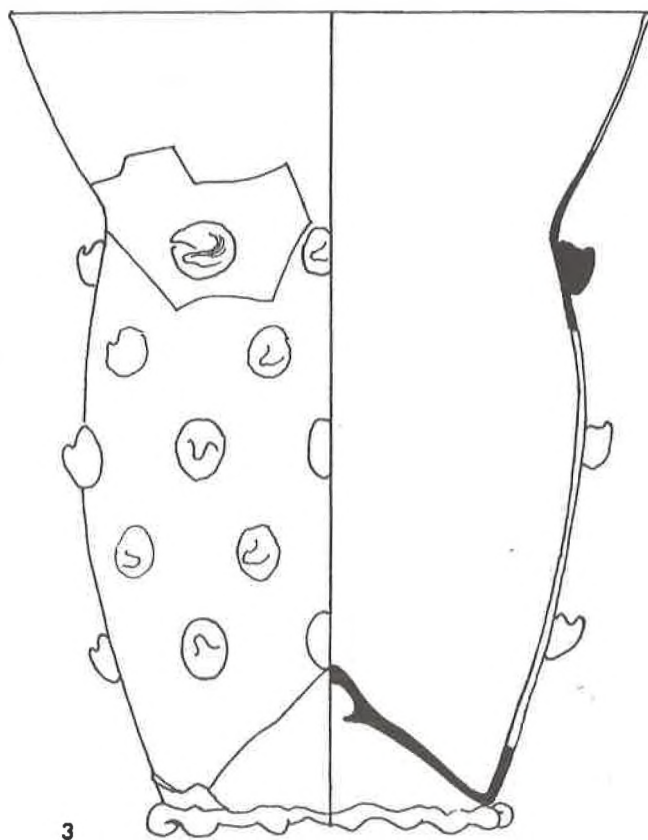

T. XXXVII. Galovac, Crkvina - ulomci dviju staklenih posuda od starokršćanskog lustra (1, 2) i prijedlog njihove rekonstrukcije (1a, 2a). Mj. 1:1.
 Pl. XXXVII. Galovac, Crkvina - fragments of two glass vessels from an old Christian chandelier (1, 2) and suggestion reconstruction (1a, 2a). Scale 1:1.

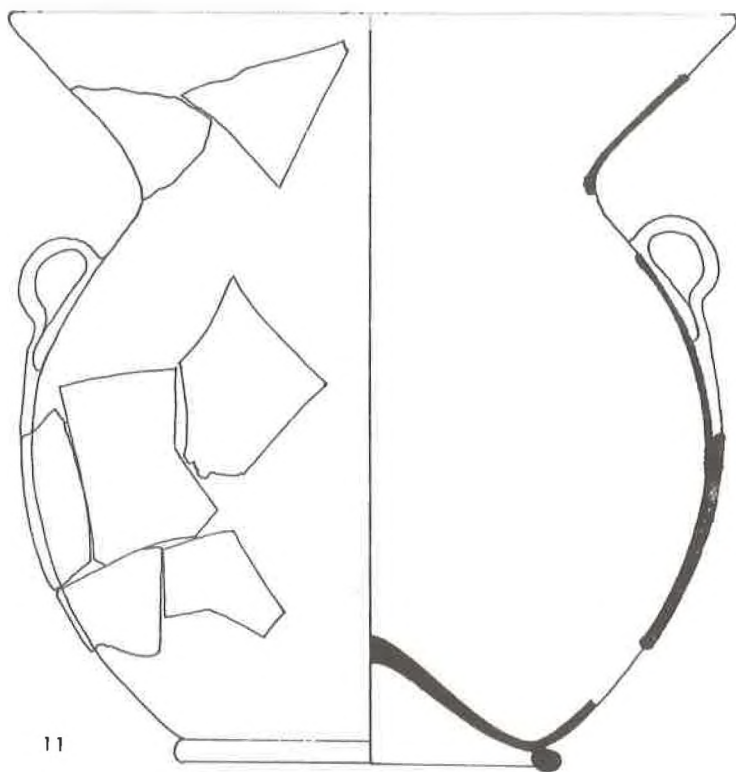
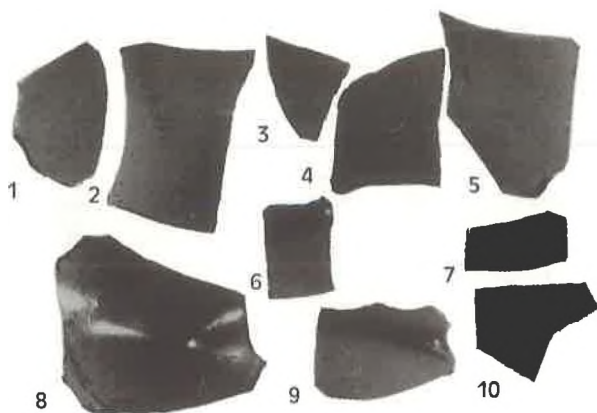

T. XXXVIII. Galovac, Crkvina - ulomci staklene čaše tipa "Krautstrunk" (1-8) i njena rekonstrukcija (9). Mj. 1:1.

Pl. XXXVIII. Galovac, Crkvina - fragments of drinking glass type "Krautstrunk" (1-8) and its reconstruction (9). Scale 1:1.

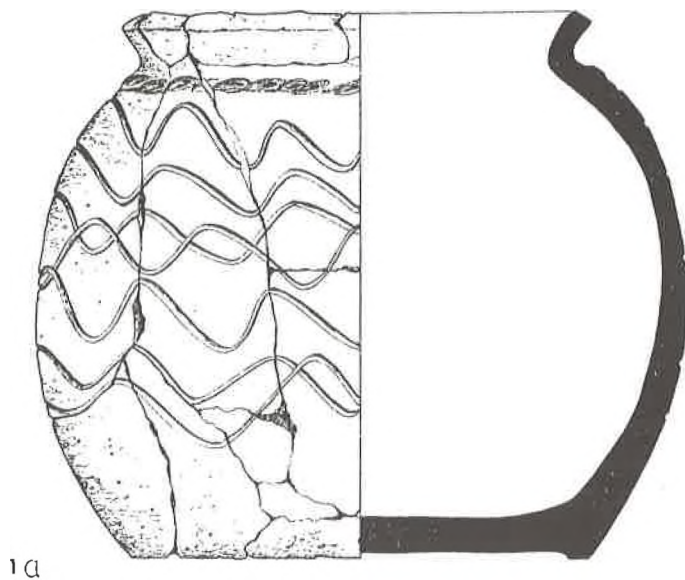

T. XXXIX. Galovac, Crkvina - ulomci srednjovjekovne staklene čaše (1, 2) i pokušaj njene rekonstrukcije (3). Mj. 1:1.
 Pl. XXXIX. Galovac, Crkvina - fragments of medieval drinking glass (1, 2) and an attempt of its reconstruction (3). Scale 1:1.

T. XL. Galovac, Crkvina - ulomci srednjovjekovne staklene posude-svjetiljke (1-10) i prijedlog njene rekonstrukcije (11). Mj. 1:1.

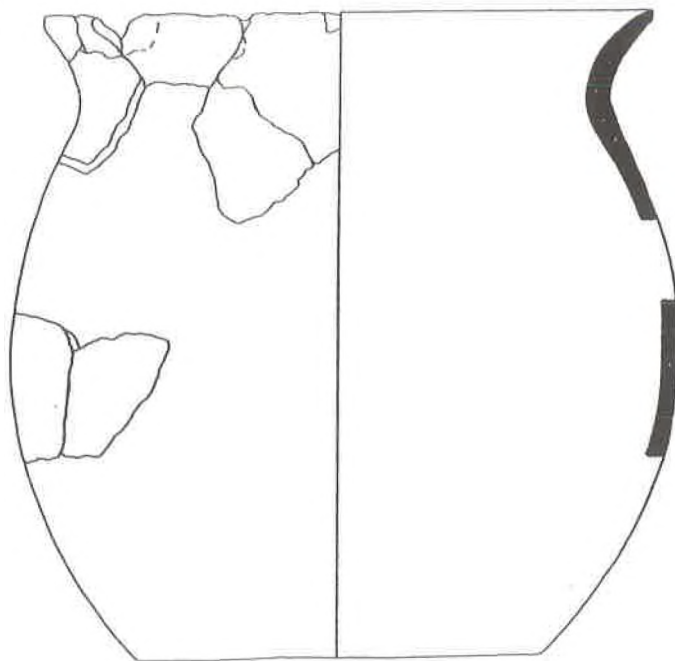
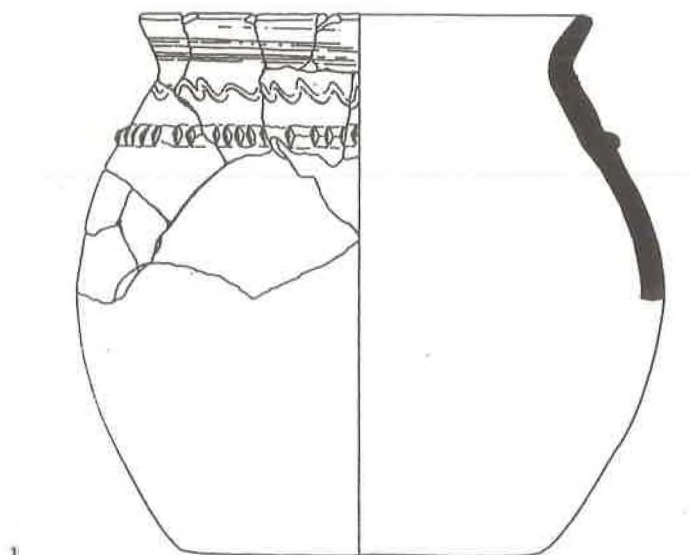
Pl. XL. Galovac, Crkvina - fragments of medieval glass vessel-lamp (1-10) and suggested reconstruction (11). Scale 1:1.

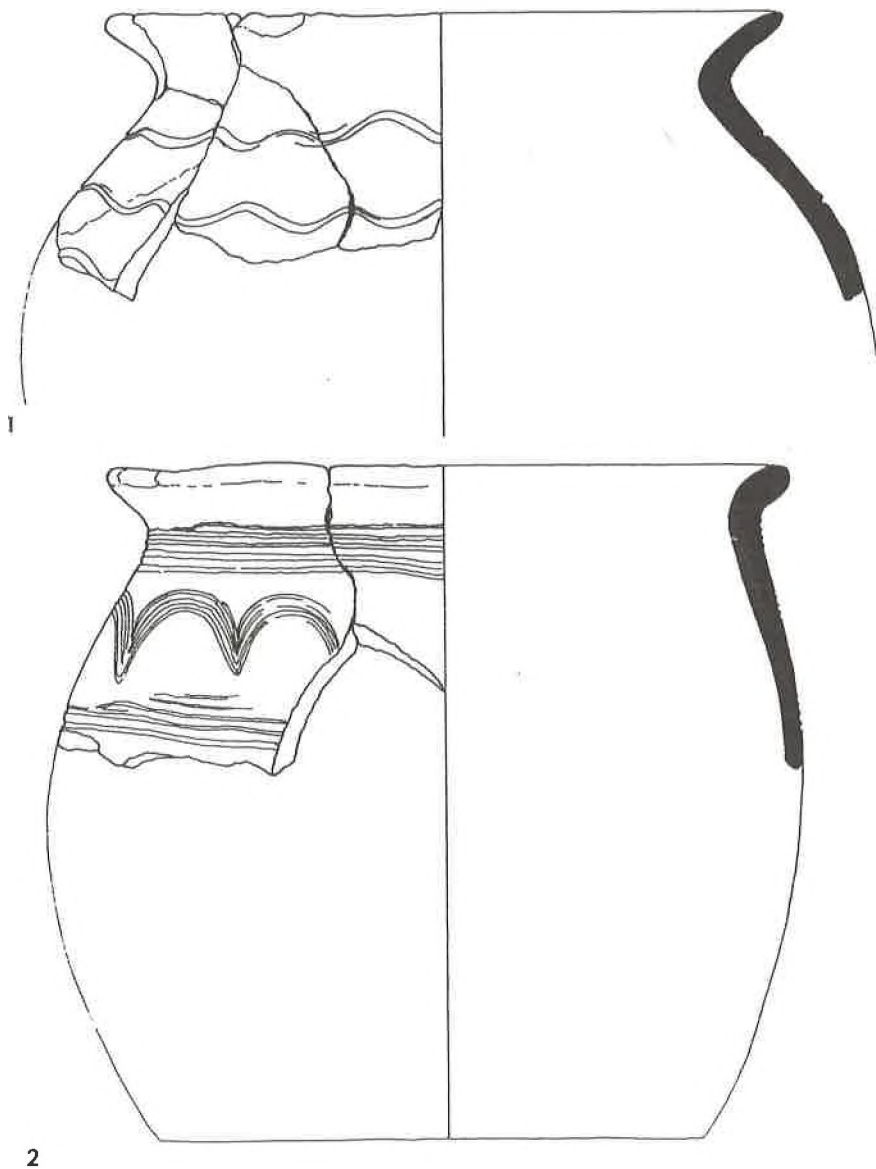
1

T. XLI. Galovac, Crkvina - keramička posuda iz starohrvatskog dječjeg groba 459.
Mj. 1:2.

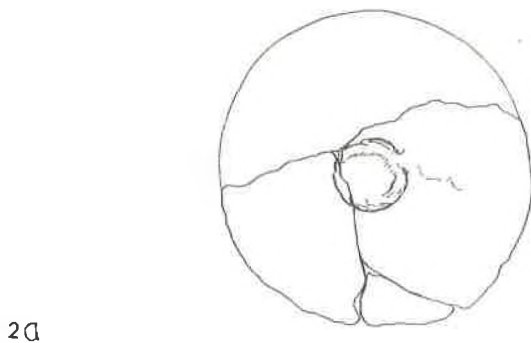
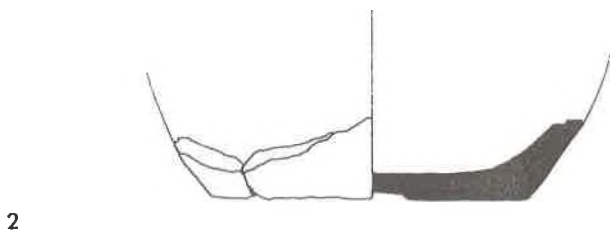
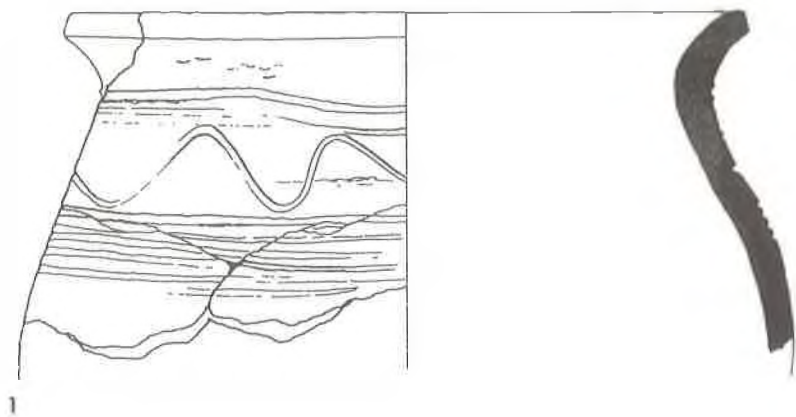
Pl. XLI. Galovac, Crkvina - ceramic vessel from old Croatian child tomb 459. Scale 1:2.

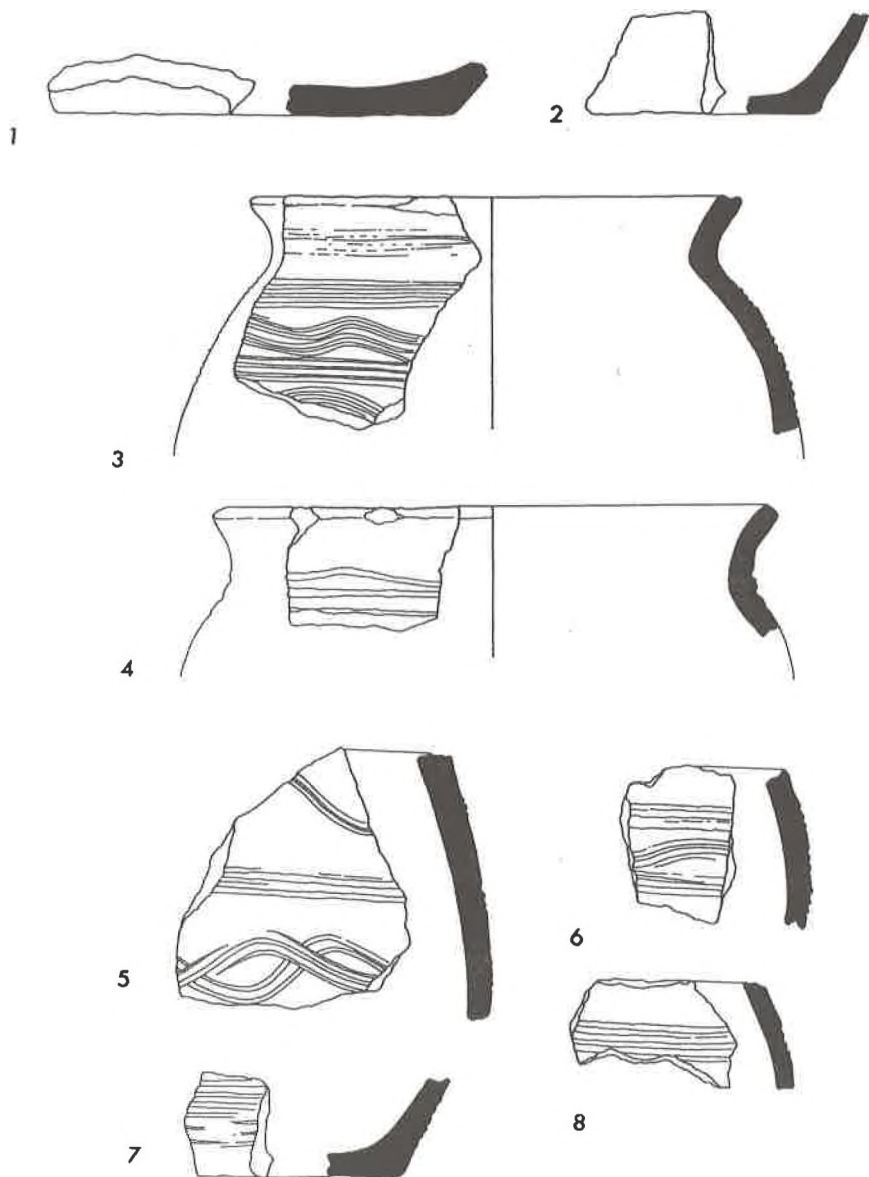
T. XLII. Galovac, Crkvina - srednjovjekovne keramičke posude (1, 2). Mj. oko 1:3.
Pl. XLII. Galovac, Crkvina - medieval ceramic vessels (1, 2). Scale about 1:3.

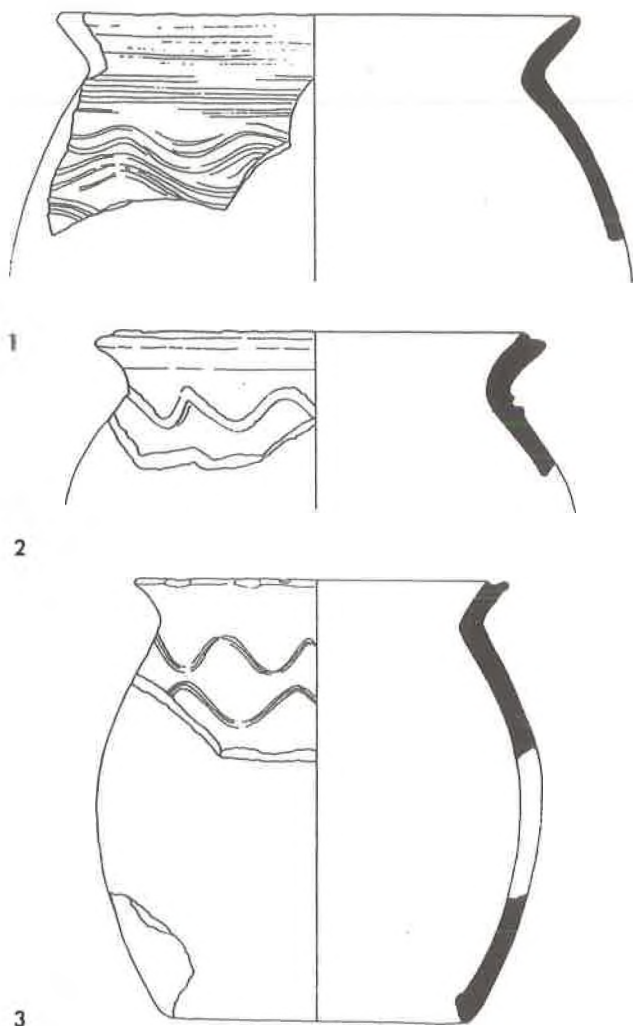
T. XLIII. Galovac, Crkvina - srednjovjekovna keramika (1, 2). Mj. 1:2.
Pl. XLIII. Galovac, Crkvina - medieval pottery (1, 2). Scale 1:2.

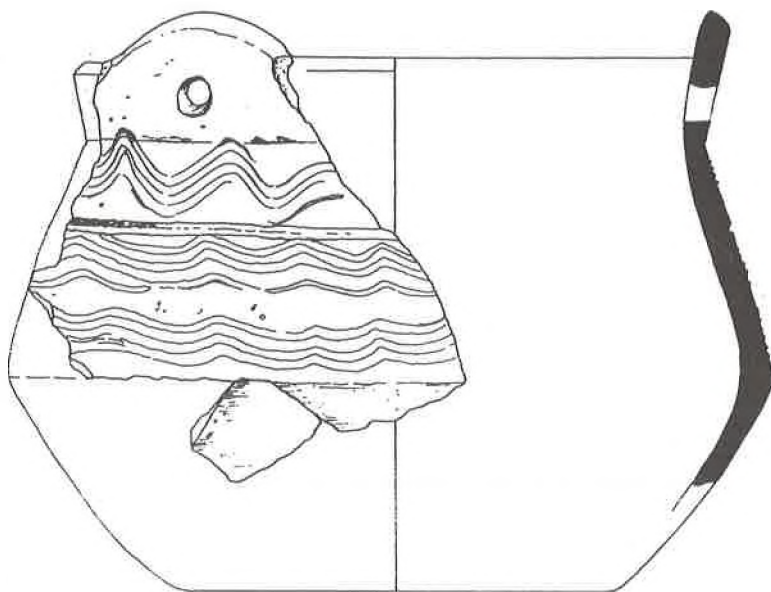
T. XLIV. Galovac, Crkvina - srednjovjekovna keramika (1, 2). Mj. 1:2.
Pl. XLIV. Galovac, Crkvina - medieval pottery (1, 2). Scale 1:2.

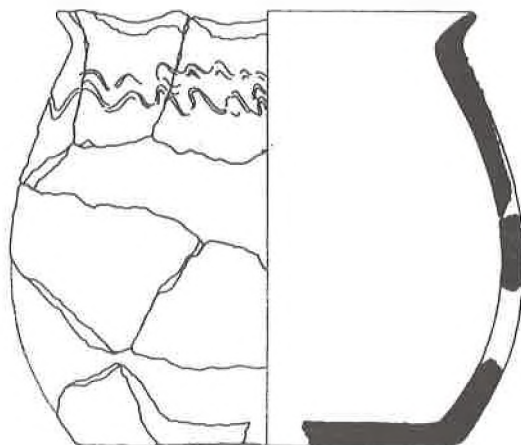
T. XLV. Galovac, Crkvina - ulomci srednjovjekovne keramike (1-8). Mj. 1:2.
 Pl. XLV. Galovac, Crkvina - fragments of medieval pottery (1-8). Scale 1:2.

T. XLVI. Galovac, Crkvina - ulomci srednjovjekovne keramike (1-3). Mj. 1:2.
Pl. XLVI. Galovac, Crkvina - fragments of medieval pottery (1-3). Scale 1:2.

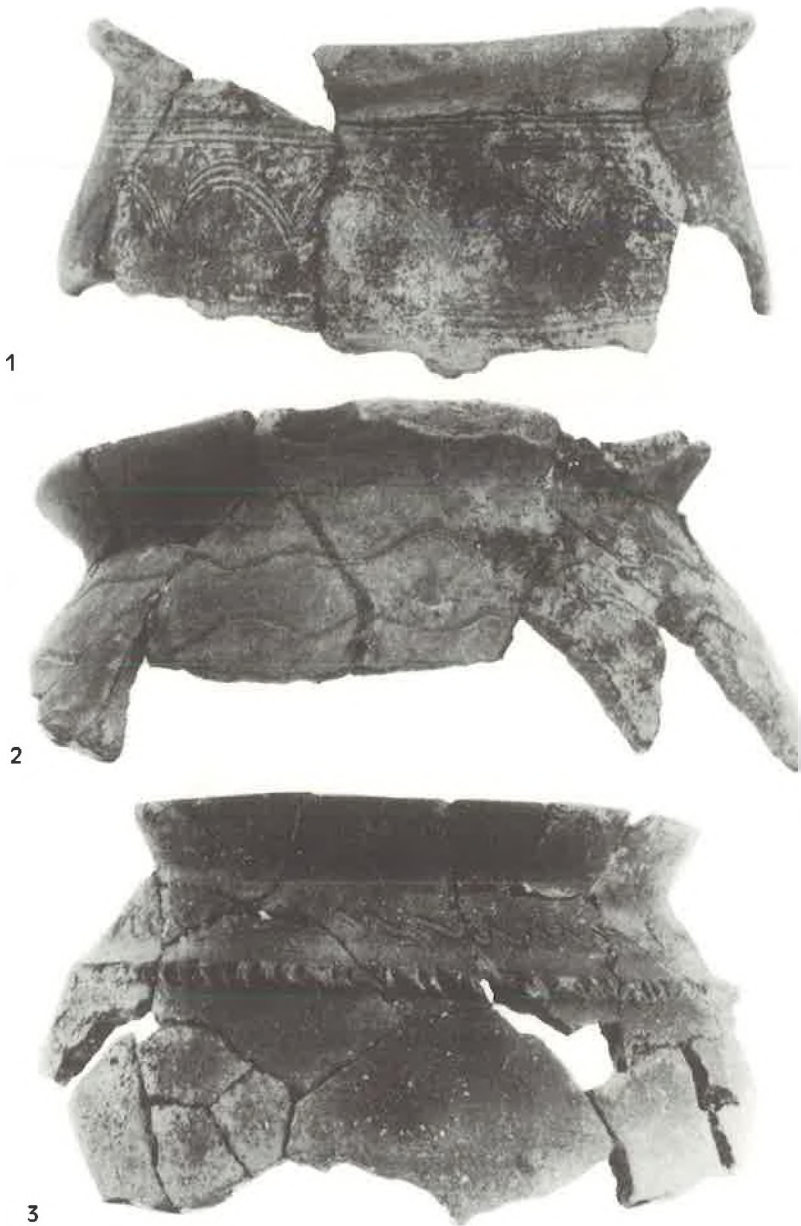

1

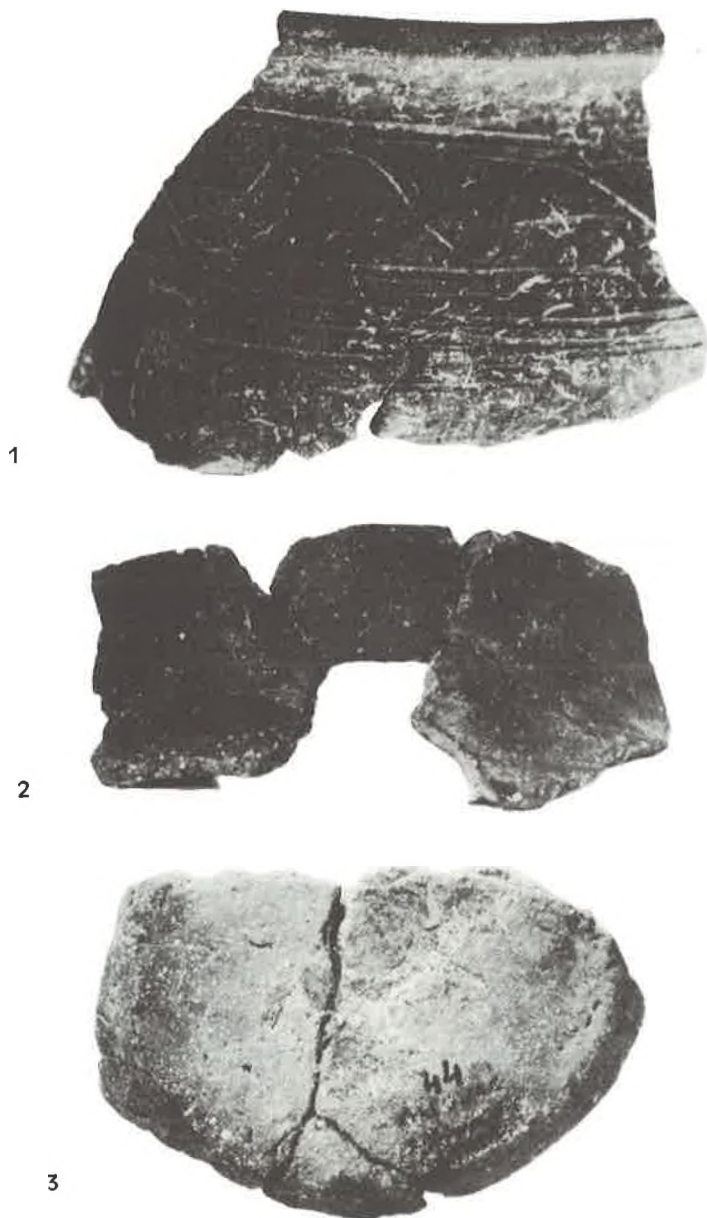

2

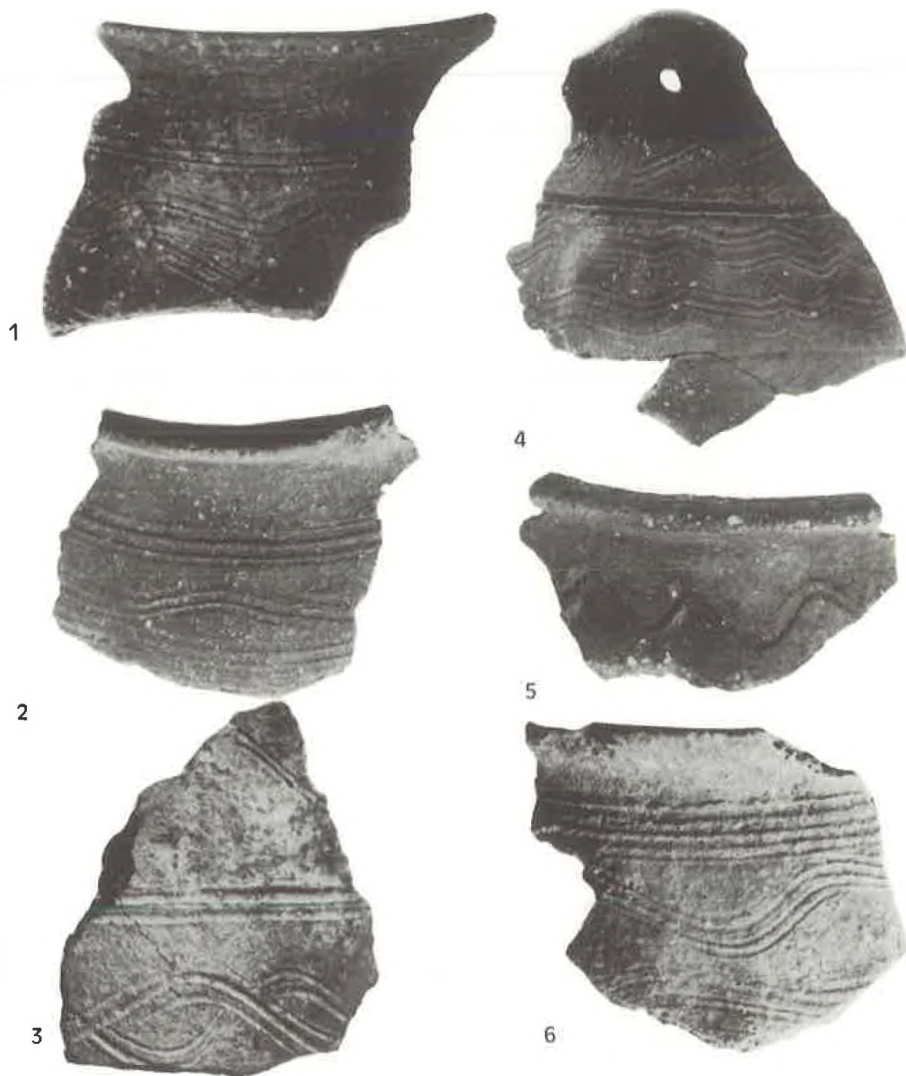
T. XLVII. Galovac, Crkvina - srednjovjekovne keramičke posude (1, 2). Mj. 1:2.
 Pl. XLVII. Galovac, Crkvina - fragments of medieval pottery (1, 2). Scale 1:2.

T. XLVIII. Galovac, Crkvina - ulomci srednjovjekovne keramike (1-3). Mj. 1:2.
Pl. XLVIII. Galovac, Crkvina - fragments of medieval pottery (1-3). Scale 1:2.

T. XLIX. Galovac, Crkvina - ulomci srednjovjekovne keramike (1-3). Mj. 1:2 (1) i 1:1 (2, 3).
 Pl. XLIX. Galovac, Crkvina - fragments of medieval pottery (1-3). Scale 1:2 (1) and 1:1 (2, 3).

T. L. Galovac, Crkvina - ulomci srednjovjekovne keramike (1-6). Mj. oko 1:1 (1-3, 5, 6) i 1:2 (4).
 Pl. L. Galovac, Crkvina - fragments of medieval pottery (1-6). Scale about 1:1 (1-3, 5, 6) and 1:2 (4).